

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

АФЕР АЗЕР гызы АЛИЗАДЕ

**ИДЕЙНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ДИАПАЗОН
«ЖЕНСКОЙ ТЕМЫ» В ПРОЗЕ СОВРЕМЕННЫХ РУССКИХ
И АНГЛИЙСКИХ ПИСАТЕЛЬНИЦ**

5718.01 – Мировая литература (русская литература)

5718.01 – Мировая литература (английская литература)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

БАКУ – 2015

**Диссертация выполнена на кафедре мировой литературы
Бакинского славянского университета**

Научный руководитель: доктор филологических наук, профессор
Наида Джамал гызы Мамедханова

Официальные оппоненты: доктор филологических наук, профессор
Флора Султан гызы Наджиева

доктор философии по филологии, доцент
Нармин Фуад гызы Гасанова

Ведущая организация: кафедра мировой литературы
Азербайджанского университета языков

Защита состоится «27___» _01___ 2016 года в ___ часов на заседании Диссертационного совета Д.02.071 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора наук и доктора философии по филологии при Бакинском славянском университете по адресу: AZ1014, г. Баку, ул. С.Рустама, 25.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинского славянского университета

Автореферат разослан «_____» _____ 2015 года

**Ученый секретарь
Диссертационного совета
Д.02.071**

доктор философии по филологии,
доцент **Н.Р.МУГИМОВА**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИССЕРТАЦИИ

Актуальность темы. В диссертационной работе современная русская и английская женская проза рассматривается, прежде всего, как литература духовно-нравственных поисков. С идейно-тематической точки зрения женская проза традиционно сфокусирована на изображении женских судеб. Обращаясь к «женской теме», писательницы в центр повествования чаще всего ставят женский образ, вбирающий в себя основные проблемы социальной и психологической жизни современного общества. Женские образы в русской и английской литературе вбирают в себя анализ душевного склада женщин, раскрывают нравственный мир героинь, сделав ареной их действия быт, семью, общество, показывают характер отношений с другими людьми.

Однако в творчестве писательниц, представленных в диссертационном исследовании, отсутствует сосредоточенность на сугубо женских характерах. В целом, в поле зрения писательниц люди с различными судьбами, представители разных слоев, по-своему поглощенные обычными бытовыми заботами, погруженные в серьезные философские вопросы.

Для литературоведческого анализа идейно-художественного диапазона «женской темы» выбрано творчество писательниц двух национальных культур – русской и английской, разных по идейно-художественным и нравственно-философским мировоззренческим позициям, и в то же время имеющих общие точки соприкосновения в мироощущениях и художественных вкусах. Типологическое изучение их творчества, анализ конкретных произведений позволяет увидеть грани творческой оригинальности, самобытности писательниц разных национальных традиций, развернуто представить идейно-художественное своеобразие и пестроту современной женской прозы. Все перечисленное в совокупности делает значимым и актуальным обращение к изучению женской прозы.

80-90-е годы XX века в русской литературе выступают как пора расцвета женской прозы. На литературную арену выходят О.Славникова, М.Вишневецкая, Ю.Латынина, Н.Садур, М.Москвина, А.Берсенева, И.Полянская, Д.Рубина, С.Василенко, В.Нарбикова и др. Женское перо XIX столетия представлено такими именами, как Е.Ган, З.Волконская, М.Жукова, Е.Ростопчина, К.Павлова, А.Панаева, Е.Тур,

Н.Хвощинская, А.Суслова, Л.Чарская, С.Соболева, О.Шапир, В.Дмитриева, Л.Авилова, Е.Бакунина, А.Зонтаг. Список можно продолжить. Их творческое наследие с ориентирами на нравственные основы не теряет своей актуальности на сегодняшний день и представляет собой довольно важный слой русской словесности. Н.Ильина в книге «Белогорская крепость» упоминает о «жанре дамской повести» в начале XX века¹. М.В.Михайлова в статье, посвященной женской прозе серебряного века, рассматривает творческие пути наиболее ярких писательниц названного периода – Н.Петровской, А.Мар, Л.Зиновьевой-Аннибал, подвергает тщательному анализу их прозу, особо подчеркивая наряду с традиционной любовной тематикой наличие экзистенциальных мотивов. Преобладание в их рассказах проблем экзистенциального характера еще сильнее обостряет особенности женского восприятия действительности². Статью Е.Трофимовой «О книжных новинках женской русской прозы» можно рассмотреть как «попытку обзора» современной женской словесности³.

Женская проза в России до второй половины XX века наиболее активно проявила себя в публицистике и мемуаристике. Об этом свидетельствуют труды Л.Чуковской, З.Гиппиус, З.Шаховской, Н.Мандельштам, Л.Гинзбург, Ю.Жадовской, Тэффи, И.Головкиной, И.Одоевцовой, В.Буниной-Муромцевой и других.

Исследуя истоки женского романа, можно выяснить, что его расцвет в Англии приходится на середину XIX века, хотя проза Афры Бен, первой профессиональной писательницы Англии – значительное явление в развитии английской прозы последней трети XVII столетия. XIX век в истории английской литературы представлен такими писательницами, как А.Радклиф, Ф.Троллоп, М.Шелли, Дж.Остин, Ш.Бронте, Э.Бронте, Дж.Элиот. XX век обогащает английскую словесность творениями В.Вулф, А.Мердок, А.Картер, П.Хэнсфорд

¹ Ильина Н.И. Белогорская крепость: Сатирическая проза. М.: Советский писатель, 1989, 384 с.

² Михайлова М.В. Внутренний мир женщины и его изображение в русской женской прозе Серебряного века // Преображение (Русский феминистский журнал), 1996, №4, с.150-158 // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.philology.ru/literature2/mikhaylova-96.htm>

³ Трофимова Е. И. «О книжных новинках женской русской прозы» // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.a-z.ru/women/texts/trofimrddd.htm>

Джонсон, А.Кристи, С.Хилл, М.Дрэббл, Б.Бейнбридж. 80-90-е годы XX века в английской литературе также характеризуются интенсивным развитием женской прозы. Этот факт подтверждают произведения М.Магориан, С.Даффи, И.Вульф, Дж.Роулинг, С.Кинселлы.

Современная английская женская проза унаследовала от классической литературы бессмертные традиции: масштабность мысли, глубину исследования характеров и явлений, психологизм, обостренный интерес к морально-этической проблематике, философскую наполненность. Современные писательницы, опираясь на достижения своих литературных наставниц, обогащают литературу яркими образами, обладающими большим духовным потенциалом, внутренний мир которых доказывает нравственное превосходство человека.

Диссертация посвящена одной из интересных и актуальных проблем современного литературоведения – раскрытию идейно-художественного диапазона «женской темы» в прозе современных русских и английских писательниц на материале творчества Л.Петрушевской, М.Палей, Н.Горлановой, М.Спарк, Х.Филдинг, С.Таунсенд на рубеже XX-XXI веков.

Степень изученности темы. В периодике наблюдались только фрагментарные сравнения отдельных моментов творчества вышеназванных писательниц в ряде критических статей, в основном, в книжных обзорах. Отсутствуют фундаментальные труды, посвященные комплексному и детальному исследованию их прозы. Существуют в малом количестве предисловия и вступительные статьи к их произведениям. Заслуживает внимания и тот факт, что за последние десятилетия появилось лишь несколько крупных исследований, касающихся данного вопроса. Можно назвать работы Л.В.Федотовой, Г.Г.Писаревской, Ю.Н.Сипко. Созданные ранее работы относительно «женской темы» касаются той прозы, в которой подверглись тщательному анализу идеи современного феминизма.

По творчеству Л.Петрушевской имеется достаточное количество диссертационных работ, написанных в литературно-критическом аспекте. Исследовано жанровое своеобразие рассказов, особенности авторского стиля. Ценными представляются работы И.В.Кутлеминой «Поэтика малой прозы Л.С.Петрушевской», в которой рассматриваются прозаические произведения писательницы в

контексте фольклорно-литературных традиций, а также Д.В.Рыковой «Творчество Людмилы Петрушевской. Проблема авторского идеала в контексте христианской культурной традиции». Но некоторые аспекты творчества, в частности, ориентировка на нравственную проблематику остались вне поля зрения исследователей. В азербайджанском литературоведении можно назвать работы Ф.Керимовой, М.Мустафасовой, Ф.Наджиевой, посвященные особенностям поэтики прозы и драматургии Л.Петрушевской.

Вопросы, касающиеся творчества М.Палей, Н.Горлановой, практически не получили на сегодняшний день научного освещения в критико-монографической литературе. По творчеству Н.Горлановой защищена только одна диссертация Ю.Ю.Даниленко на тему «Проза Нины Горлановой: поэтика, генезис, статус», которая, по сути, является первым монографическим исследованием творчества писательницы. Определенный интерес представляет исследование Ю.Н.Сипко «Экзистенциальное содержание петербургской прозы конца XX века», в котором рассматриваются особенности воплощения экзистенциального сознания в структуре художественного произведения на примере творчества А.Битова, А.Королева, А.Житинского, Р.Погодина, С.Арно, М.Палей и других. Однако экзистенциальное мировидение не входит в тему настоящего исследования. Сделаны лишь незначительные вставки, сопровождающие сравнительно-сопоставительный анализ женской прозы в русской и английской литературе.

В русском литературоведении творческое наследие С.Таунсенд, М.Спарк, Х.Филдинг по существу мало исследовались. Библиография о литературном наследии М.Спарк насчитывает немало солидных публикаций. Об идейно-тематическом своеобразии романов М.Спарк, их наполненности сатирическим пафосом, о католическом мировоззрении писательницы свидетельствуют работы П.Кемпа, А.Мэсси, П.Стаббз. И.А.Киенко в монографии «Сатирическая проза Мюриэл Спарк» исследует проблематику, поэтику, специфику жанров в творчестве писательницы, раскрывает традиции плутовского повествования в ранних сатирических произведениях¹. Много работ посвящено ее романам 50-70-х годов. Н.С.Гребенникова в

¹ Киенко И.А. Сатирическая проза Мюриэл Спарк. Киев.: Издательство «Наукова думка», 1987, 240 с.

диссертации «Мюриэл Спарк и традиция английской реалистической сатиры» обращается к особенностям сатирической типизации в творчестве писательницы. Произведения М.Спарк, написанные ею в последние двадцать лет, остались вне поля зрения исследователей. В настоящей диссертации исследуются романы М.Спарк именно этого периода.

Предметом исследования является тематика и проблематика «женской темы» и её художественная интерпретация в прозе современных русских и английских писательниц.

Объектом исследования в диссертации является прозаическое творчество писательниц, образная структура их произведений, общность тематики, проблематики, концепции героя, художественные средства выражения.

Цель исследования заключается в том, чтобы определить место «женской темы» в прозе русских и английских писательниц, а также дать полный идейно-художественный анализ конкретных произведений в контексте общего литературного процесса обеих стран, выявить общие аспекты и ключевые различия. В соответствии с этой целью ставятся и решаются следующие **задачи**:

1. Дать развернутый идейно-тематический анализ конкретных произведений исследуемой прозы.

2. Выявить на основе анализа конкретных произведений ключевые признаки прозы писательниц.

3. Установить жанрово-стилевые поиски женской прозы: мотивы, сюжеты. Проанализировать идеи и характеры.

4. Раскрыть воплощение нравственного идеала и специфику его выражения. Рассмотреть динамику развития нравственного облика героев женской прозы, исследуя духовный потенциал образов.

5. Выделить тематическую общность «женской темы» в прозе русских и английских писательниц, а также обозначить ключевые расхождения в акцентировке «женских проблем».

Метод исследования. При написании данной работы были использованы сравнительно-сопоставительный метод исследования, а также метод психологического анализа.

Новизна исследования. Научная новизна избранной темы определена её недостаточной изученностью. Впервые в научной работе проводится комплексное исследование идейно-художественного диапазона «женской темы» в прозе русских и

английских писательниц на материале творчества Л.Петрушевской, М.Палей, Н.Горлановой, М.Спарк, Х.Филдинг, С.Таунсенд.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что она дополняет и углубляет круг исследованных проблем, посвященных идейно-художественному диапазону «женской темы» в прозаическом наследии русских и английских мастеров слова. Данная работа, определяя манеру письма, выделяя наиболее важные аспекты в творчестве писательниц, выявляет их современный взгляд на жизнь, быт, любовь и семью. Выводы диссертации, а также тематические параллели могут послужить определенным вкладом в современное русское и английское сравнительное литературоведение, освещающее женское писательское восприятие действительности.

Практическая значимость исследования заключается в том, что входящие в нее общие положения и конкретные наблюдения могут быть использованы при чтении лекционного курса по истории зарубежной литературы конца XX – начала XXI века, в спецкурсах и спецсеминарах по истории современной русской и английской литературы. Материалы и результаты исследования могут войти в учебники и учебные пособия.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Проза русских и английских писательниц имеет ряд существенных отличительных черт, обусловленных культурно-ценностными, национально-ментальными ориентирами, освещающими особенности любви, реалий, быта. Однако за внешней несхожестью заметны внутреннее сродство, особенности жанрового, духовно-эмоционального единства: общая тематика, воссоздание женского мира и национальные формы его проявления, использование стилистических приемов.

2. Стремление человека осознать смысл своего существования и назначения, попытки разгадать смысл бытия, проблема становления характера, экзистенциальные, эсхатологические мотивы, тема одиночества, страха, любви, права человека на счастье, тема детства, тема уникальности подростковой психологии составляют содержание произведений писательниц. Эти темы звучат у каждой из писательниц по-своему, в сочетании со множеством других мотивов.

3. Портрет выступает как важнейшее средство типизации характеров. Писательницы, особо не останавливаясь на подробной внешней характеристике образов, на первый план выдвигают

внутренний портрет, предполагающий проникновение в духовный мир человека. Речь служит важным средством раскрытия характера. Часто авторский голос вторгается в ход повествования.

4. Большинство произведений русских писательниц относится к жанру рассказа и повести. Эти жанры, предполагающие ограниченный круг героев, компактность временных и пространственных границ, в которых разворачиваются действия, на материале частного случая обнаруживают события и картины, характерные для современной действительности. Английские же писательницы чаще всего обращаются к романному жанру.

5. В прозе русских писательниц чаще всего доминирует событийно-повествовательный пласт. Наряду с нравственной тематикой на передний план выдвигается и социальная тематика. Несмотря на социальную и материальную неустроенность, писательницы показывают негибкость и нравственное превосходство женских героев. Бытовая тематика не свойственна прозе английских художников слова.

Апробация работы. Диссертация выполнена на кафедре мировой литературы Бакинского славянского университета. Основные положения диссертации отражены в двадцати одной статье и тезисах докладов, опубликованных в различных научных изданиях нашей страны и за рубежом.

Структура исследования. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы, насчитывающего 204 наименования. Общий объем диссертации – 132 страницы компьютерной графики.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность темы, определяются предмет, объект, цели и задачи, методы исследования, дается характеристика степени изученности темы, раскрывается ее научная новизна, теоретическая и практическая значимость диссертации, апробация ее основных положений.

Первая глава – **«Основные тенденции и художественное своеобразие современной русской и английской женской прозы. Нравственные ориентиры прозы Л.Петрушевской, М.Палей и М.Спарк»** посвящена анализу нравственных проблем в прозе русских

и английских писательниц. Разбираемые произведения, проникая в глубокие пласты человеческого бытия, тонко отражают нравственный идеал, воплощаемый в духовном мире героев. Проблемы, рассматриваемые в нравственных категориях, берутся в совокупности философских и психологических проблем.

Современная женская проза – явление сложное, динамичное, отличающееся широким жанровым, идейно-тематическим диапазоном. Её отличает сугубо женский обзор, специфическое женское видение ряда проблем, интуитивный поиск сущности жизненных явлений. Женский склад ума и ход действий, как правило, более алогичный, непредсказуемый. Поэтому в основе женского повествования лежит глубокая чувственность, интуитивная, эмоциональная сфера.

Проза Людмилы Петрушевской проникнута углубленным психологизмом. Писательница нередко затрагивает проблему духовного обнищания человека. В рассказах «Продлись, мгновеньё», «Приключения Веры», «Скрипка», «История Клариссы», «Сети и ловушки» мотивы неустроенности, недоверия к жизни, состояния, насквозь пропитанные скепсисом, заданы бытовыми и социальными реалиями самой действительности. Нравственное падение воспринимается как норма, деньги, стертость, размытость личностного начала возводятся в абсолюты и этим определяют поведение персонажей. Некоторые героини писательницы под любовью понимают игру, в которую втягиваются с азартом игрока. Они, не сумевшие полностью реализовать свой жизненный потенциал, довольствуются не любовью, а её простейшей имитацией. Рассматривая фабулу указанных произведений Л.Петрушевской, нетрудно подметить настойчивое желание её героинь войти в дом, приобрести жилплощадь. Их жизненное кредо – желание обустроить свою жизнь, обставиться вещами, индивидуалистическое выживание, а не подлинное чувство семьи. Поэтому и метафора, лежавшая в основе рассказов, многогранна – жажда наживы, болезненная тяга к материальным ценностям.

У Л.Петрушевской нравственная проблематика тесно связана с бытовой и социальной. Хронотоп родного дома, по нашему убеждению, следовало бы назвать опорным пунктом прозы писательницы. Беда русского человека, как верно в подтексте надо читать у Л.Петрушевской, заключается в том, что строптивость в

массовом и мещанском приобретении материальных ценностей ведёт к профанации любовных чувств. Имитация любви – это условно второй опорный пункт, характеризующий прозу Л.Петрушевской.

В рассказах «Акакий», «Сынок», «Глюк», «Дом девушек», «Бацилла» писательница затрагивает проблему нравственного разложения подростков. С горечью описаны судьбы совсем еще юных созданий, но уже сбившихся с правильного пути. Автор говорит об отрицательном влиянии среды на развитие и становление подростков, показывает преступность, разврат, насилие, которые стали чертами русского быта. Молодежь безнравственным поведением игнорирует этические нормы. Передачей негативных реалий Л.Петрушевская подчеркивает, что люди, поддающиеся всему низменному, безусловно, сами того не осознавая, испытывают нравственное страдание. Примечательно, что за счет этого же страдания они, как это ни парадоксально, совершенствуются. Люди учатся на своих же ошибках. Только глубоко выстраданное и порождает в человеке новые силы. «...литература не прокуратура и что писатель не судья, а скорее сам подсудимый, и в литературе важно не отвечать на вопросы, а грамотно, корректно задавать эти вопросы», - замечает Л.Петрушевская¹.

Соотношение реального и ирреального наблюдается в прозе писательницы, в которой существенная роль отведена мистике. Л.Петрушевская отвергает фантастику, рассматривает её как начало, ведущее к помрачению сознания и затуманиванию рассудка. Фантастическое характеризуется нарушением жизнеподобия, интересом к сверхъестественному. Оно мешает адекватному восприятию и воспроизведению жизни, осмыслению человека в его подлинной сущности. Мистика предполагает чередование реального и иллюзорного. У писательницы мистическое начало связано с торжеством гармонии, а реальное начало – с дисгармонией, хаосом, безумием. Нравственно-философские проблемы рассматриваются сквозь призму символической интерпретации («Номер Один, или В садах других возможностей», «Черная бабочка», «Лабиринт», «Черное пальто», «Фонарик», «Тень жизни», «Два царства», «Три Путешествия, или Возможность Меннипеи», «Сказка зеркал»,

¹ Петрушевская Л. Истории из моей собственной жизни: (автобиографический роман). СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2009, 541 с.

«Завещание старого монаха»). Греховности земной жизни противопоставляется потусторонний мир. Личность человека нивелируется: она утрачивает индивидуальность, подстраивается под общепринятые каноны поведения и приобретает стандартизированный тип мышления. Уход в ирреальное словно возмещает болезненное осознание трагического в реальности.

Другим видным представителем современной женской прозы можно считать Марину Палей. Нереализованный духовный потенциал личности, крушение человеческих надежд, элегические настроения – ведущие темы, а одиночество, духовная изоляция – естественное состояние героев прозы писательницы. Истоки подобного пребывания в томлении коренятся в социальной сфере, но палеевское одиночество обладает и метафизической природой: оно зиждется в самом человеке.

В центре внимания её рассказов и повестей – волевые личности с твёрдой жизненной позицией. В повести «Евгеша и Аннушка» М.Палей рассказывает историю двух одиноких созданий. Судьба не была к ним благосклонна. Борьба за существование закалила Евгешу. Она пережила глубокие душевные потрясения, но не согнулась. Именно способность верить дала ей силы и помогла выжить. Причина бездомности Аннушки заключалась в том, что она опасалась беспокоить людей. Обиженный жизнью человек даже уходит из жизни без жалоб, упреков и обид, воспринимая старость как подарок судьбы, а смерть – как закономерный исход человеческого существования.

Иную ступень духовности демонстрирует Рая – героиня повести «Рая & Аад». В силу специфических обстоятельств (связь с иностранным подданным) она не умела противостоять мужскому деспотизму и себялюбию. Аад подавлял её естественные желания и потребности своей неограниченной властью. В то же время она сопротивляется рабству в соответствии со своим социально-семейным положением. Её действия можно толковать как скачкообразный шаг к освобождению личности. Кротость, сдержанность, смирение и долготерпение неизменно выдаются не за слабость, а подлинное богатство русской национальной души.

М.Палей не обходит вниманием тему денег и наживы, которую можно наблюдать на примере жизненного уклада героини романа «Дань саламандре». Героиня, движимая чувством сострадания, окружает теплом совсем еще юную девочку. Девочка наполняет её

однообразную жизнь, «беззвучно рыдающую немоту»¹ новым содержанием: героиня чувствует себя нужной другому человеку.

Юное создание – дочь обеспеченных людей. Попав в иную среду, где о ней заботились и проявляли безмерное добродушие, девочка-подросток первоначально предстала как образец чистоты, робости и невинности. В скором времени выясняется, что это видимость: перед глазами читателей предстает совершенно заземленное существо – морально-растленный человек. В романе поступки девочки объясняются характерной клинической перверсией в период возобновления болезни. М.Палей, прежде всего, волнует нравственно-этический аспект.

Писательская индивидуальность М.Палей выражается в подчеркнутой натуралистичности. Петербург в романе ассоциируется с несовместимостью с жизнью. Что представляет собой житель Петербурга или человек, оказавшийся волею обстоятельств в этом городе? Притворство, лицемерие, ложь – его главные составляющие. Он порождает не только внешнее уродство (сдавленное пространство города – трущобы, черные лестницы, сырые подвалы, коммуналки с убогими интерьерами), но и внутреннее безобразие (прелюбодеяния, разврат, мат, глубоко укоренившийся в лексиконе людей). В таком городе нечем подпитывать душу. Люди, чересчур заикленные на своей занятости, слишком подозрительные друг к другу, вечно находятся в нем в преддверии катастрофы. Весь строй города контактирует с гномическим, нездоровым началом, несущим духовную аномалию².

Поучительным представляется роман «Ланч». Герой – составитель биржевых отчетов, но внутренне человек незаурядный. Ему мерещится то, как одна его часть сидит за клавиатурой компьютера, в то же время его второе «я» насмешливо следит за ним. Двойственность наблюдается не только в человеческой природе. Бытие тоже двойственно, в нем бесконечно чередуются гармония и хаос, покой и тревога. Главенствует хаос. Социальная структура общества по своей сущности нездорова, даже патологична и этим

¹ Палей М. Дань саламандре: петербургский роман. М.: Эксмо, 2012, 384 с.

² Уваров М. Город. Метапозия жизни и смерти в ландшафтах петербургской культуры // Дружба народов, 1996, №6, с.122-136.

способствует зарождению отрешенного, замкнутого в себе, погруженного в абстракции неврастенического человека.

От прозы М.Палей исходит сила экзистенциального сознания¹. И в этом романе писательницы прослеживаются урбанистические мотивы. М.Палей сознательно не дает имя своему герою и не называет место действия. Герой – это обобщенный тип, представитель современной действительности, а города, способствующие омертвлению души, по сути, идентичны. Низости, порочности и аморальности людей нет предела. Гармония возможна только в единении с природой. Духовные ценности уступают половым инстинктам: любви нет, преобладают только свободные отношения. Наблюдается компьютеризация действительности, породившая духовную и физическую изолированность людей друг от друга, положившая конец живому человеческому общению. Стираются привычные всем человеческие взаимоотношения, утрачивается душевная расположенность людей друг к другу. Телевидение также прививает культ насилия. Герой видит выход из кризиса в приобщении к классике. У каждого есть право на выбор: исповедать религию, заниматься наукой и искусством, наращивать потенциал знаний. Но в состоянии ли искусство изменить мир к лучшему и сделать его милосерднее? Остановят ли люди свой выбор на нем? Герой на этот вопрос, увы, не находит ответа.

В освоении нравственно-социальной тематики в работах М.Палей важное место занимает тема ничтожества, бесчеловечности и антигуманности отдельных представителей – служащих государственных учреждений современной России. В жанровом отношении рассказы цикла «День тополиного пуха» связаны общностью места действия и времени. Однако важнее подчеркнуть тот трагизм жизни, который наблюдается в стенах больницы. Подбор места действия, где в центре внимания люди в белых халатах, неслучаен. Эту тему затрагивает и Н.Горланова в рассказах «История озера веселого», «Справедливость восторжествовала», и С.Таунсенд в «Публичных признаниях женщины средних лет в возрасте 55 и $\frac{3}{4}$ лет». Суть дела заключается не в фиксации единого места действия: описана преступная деятельность людей, кто по долгу службы связан

¹ Боровиков С. Неизвестная заря. Рецензия на книгу Марины Палей «Месторождение ветра» // Новый мир, 1998, №12, с.222-226.

со спасением пациентов. Однако эти «врачи» в реальности почти ничего не предпринимают для улучшения здоровья больных. Поэтому в центре внимания большинства русских и английских писательниц не столько сами злодеяния, сколько личность как опасный клинический случай.

Мюриэл Спарк один из ведущих классиков сатирической прозы в английской литературе второй половины XX века. В романах «Умышленная задержка», «Пособники и подстрекатели», «Пир» писательница, поднимая проблему нравственной деградации человека, в сатирических красках осуждает общественное устройство, по её убеждению, лишённое морального начала. Уверенные в своей безнаказанности герои М.Спарк, воплощая в себе болезненное тщеславие, маниакальную жажду власти, не знающую границ алчность, безликое олицетворение денег, предъявляя потребительское отношение к жизни, коверкая чужие судьбы, в нравственном плане не представляют никакой ценности. Это духовно исчерпавшие себя люди.

Проза Л.Петрушевской, М.Палей и М.Спарк при известной разнице в подходе к описанию национальных реалий имеет точки соприкосновения в некоторых приемах и методах критического анализа действительности. В их прозе сходятся узловые проблемы (трактовка образов, нравственная проблематика, отношение к религии, мотив наживы), объединяющие мировоззренческие принципы художников слова. Также ряд произведений писательниц имеет единый композиционный стержень.

Показательна в этом плане трактовка женских персонажей М.Палей и М.Спарк. Упорством, прямоотой и целеустремлённостью отмечен образ Моньки из повести «Кабирия с Обводного канала». Монька не защищает женскую добродетель, а отстаивает свободу любви, однако парадоксальность М.Палей заключается в оправдании этого честного, жаждущего любви и свободы, твердого духом существа. Испорченность Моньки не предполагает алчность и выгоду. Аморальность, сводящаяся исключительно к физическим наслаждениям, даёт ей силы и энергию, становясь жизненной философией. Монька внутренне не бесцветное существо: она – человек большой души. Многие из перечисленных качеств характера русской героини присущи и Флер Тэлбот. Упомянутая героиня романа М.Спарк «Умышленная задержка» показана личностью

самодостаточной, отважной и совестливой. Этот характер победоносен, выдерживающий суровые испытания благодаря силе духа.

Вызывает интерес проведение параллелей в исследовании религиозных воззрений М.Палей и М.Спарк. В повести М.Палей «Евгеша и Аннушка» устами рассказчицы даётся комментарий, чем являлась религия в жизни Аннушки. Отношение русской героини к религии трепетное, а жизнь по божеским правилам требует большой ответственности за судьбы людей и максимальной самоотдачи. Вера и доброта есть показатели духовного начала в человеке.

По-иному рассуждают герои М.Спарк. Они очень далеки от религиозной веры, в целом, относятся к ней с меньшим почтением. М.Спарк решает вопрос о месте религии в жизни человека в неразрывной связи с проблемами духовности и этики. Именно духовность в лице простоты, естественности, доброты, совестливости и негибкости духа определяет сущность человека и приводит его к прозрению.

Вторая глава – **«Форма и содержание «женской темы» в прозе русских и английских писательниц»** – состоит из двух разделов. В первом разделе **«Трактовка женских судеб (тема любви, брака и семьи) в художественном мире Н.Горлановой, М.Палей, Л.Петрушевской и Х.Филдинг»** рассматриваются принципы сохранения семьи, которые немыслимы без выяснения вопроса о гармонии и дисгармонии любви. Это центральное объединяющее начало всей женской прозы без деления по национальному признаку. Тема любви, брака и семьи в трактовке русских и английских писательниц отличается более тонкими подходами к анализу психологии личности, взвешенностью решений, неожиданными результатами в финале произведений.

Нравственный идеал Нины Горлановой – человек с богатыми духовными ресурсами: добрый, порядочный, верный нравственным устоям семьи. Русская женщина непредсказуема: в ней сочетаются трепетность и холодность, покорность и мятежность. Писательница с максимальной полнотой попыталась обрисовать подлинный русский характер во всей его необузданности и сумбурности. Жизнеописание героинь Н.Горлановой можно рассмотреть как «истории преодоления». Они умеют смириться, покорно переносят тяготы жизни, и в то же время остаются борцами за жизнь, любовь, доброту.

Даже в самых трудных минутах мечта о счастье и благополучии не покидает их («Как устроена любовь?», «Припадок», «Подсолнухи на балконе», «Что же в ней было?», «История озера веселого», «Девятины»).

Творчество Н.Горлановой также отмечено интересом к обыденной жизни, бытовой тематике. Рассказы, построенные на бытовом материале, показывают героев в различных жизненных ипостасях и этим дают возможность автору раскрыть глубины их характера («Театральный рассказ», «Человеку много ль надо?»). Быт и есть главная составляющая ежедневной жизни человека. Писательница тонко улавливает дисгармонию и в социальной, и в индивидуальной психологии своих героинь. Н.Горлановой интересен человек, который мал и беспомощен в социально-жизнейском плане: её идеал – человек, обладающий внутренне цельным характером.

Н.Горланова проверяет ценности жизни чувством материнской любви и семейственности. Она делает особый упор на том, что интересы семьи для русской женщины находятся на первом месте. При раскрытии темы любви и брака писательница обращается к идее создания полноценной семьи. Семейная идиллия далеко не всегда достижима, но женщина должна к ней неизменно стремиться. Перед обликом любящей матери меркнет многое. Этим она решительно отличается от более пессимистичных взглядов М.Палей на любовь, брак и семью, которая приводит своих героев чаще всего не к счастью материнства, а идее самоубийства (реализуемой или планируемой в зависимости от конкретных обстоятельств). У Н.Горлановой семейная жизнь – взаимная череда бесконечных компромиссов и уступок.

В большинстве рассказов и повестей М.Палей гармония любви не имеет обратной силы. Она переходит в дисгармонию и навсегда остаётся в душе героини. Возврата к счастливому прошлому почти никогда не бывает. Вот почему в произведениях М.Палей персонажи так часто приходят к идее о самоубийстве, которая почти не встречается в творчестве Н.Горлановой. Её герои борются со злом и мрачными мыслями до последнего вздоха, насильственную смерть как спасение от жизненных невзгод, решительно отвергают. Любовь в трактовке Н.Горлановой не всегда возникает к достойному предмету, но она преображает человека, делая его выше, лучше, чище. Женщина по-настоящему счастлива только тогда, когда она в гармонии с собой («Дом со всеми неудобствами»).

Через большинство произведений М.Палей лейтмотивом проходит тема одиночества и безверия, определяющая философскую основу её прозы («Отделение пропащих», «Фабрика игрушек», «Хутор», «Ланч», «Хор», «Клеменс», «Дань саламандре»). Характеры героев раскрываются с большой убедительностью и психологической глубиной. Писательнице ближе женская психология. Женские образы М.Палей более устойчивы к воздействию социальных катаклизмов, выносливее, и в то же время, они, являясь носителями духовных исканий, наиболее остро чувствуют несостоятельность и бездуховность мира. Мужские герои писательницы вследствие сложившихся внешних неблагоприятных обстоятельств, ведущих к внутренней энтропии в их мыслях, становятся однобокими.

Мужские герои М.Палей – житейски пассивные люди, лишенные предприимчивости, но активные в думах. В понимании писательницы инертность, безынициативность и безволие мешают самоутверждению человека и этим же порождают комплекс неполноценности. Эти черты характера выступают у нее синонимами смерти. И в то же время писательница воспринимает покой и изолированность от общества как явления, ведущие к свободе личности. Только при бездействии, вдали от социума человек может сохранить свою нравственную сущность. Не исключено, что уединенность и отчуждение проверяют человека на прочность и помогают состояться. Человеком полностью овладевают думы, а не обезличивание: он проявляет свое величие и исключительность в размышлениях, открыто признает свои неудачи. Именно в такой искренности писательница видит «абсолютную непобедимость человеческого духа»¹.

Не могут насладиться домашним уютом герои романа «Клеменс». Ни Майк, ни Клеменс не достигли семейного благополучия. Любовь и семья не в состоянии помочь Андерсу ван Риддердейку – герою романа «Хор» преодолеть душевный кризис. Нет духовного родства, общности интересов. Эта трагедия одиночества человека в людском потоке. Страх создания семьи отличает героя рассказа «Месторождение ветра». Рассказ не перенасыщен действием, он представляет собой психологический этюд, в котором ветер – главное

¹ Кучерская М. На необычных держится небо. Интервью с Мариной Палей // Газета «Ведомости», Москва, 2011, 29 апреля, №2843// Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2011/04/29/na_neobychnyh_derzhitsya_nebo

действующее лицо. Для героя в стихии ветра сосредоточен весь мир в миниатюре: надежды, мечты, опасения, страхи. Навязчивая идея кататься на велосипеде, погоня за ветром – бег от рутинности жизни. Динамичный образ ветра – психологический символ, это обозначение человеческой жизни. Ветреная стихия заложена в самой природе человека. Это и есть неутомонность, неукротимая воля, непредсказуемость. Ветер всемогущ, но и человеческие возможности безграничны.

Тема любви, брака и семьи становится опорной и в творчестве Л.Петрушевской. Герои большинства рассказов писательницы – «маленький человек женского пола»¹, к которому судьба повернулась не слишком благосклонно. Она подчеркивает в женских образах неутомимые поиски любви, жажду семейственности. В анализируемых рассказах именно женщина является носителем нравственных начал («Осталась там», «Порыв», «Рассказчица», «Темная судьба», «Богема», «Маня»).

Любовь приобретает трагическое звучание у Л.Петрушевской. Чаще всего она у писательницы незамеченная, несостоявшаяся. Проявившись, не выдерживает испытания временем, браком, семьей и приводит к грустной развязке – одиночеству, безумию, самоубийству. Герои большинства рассказов охвачены не светлой и чистой бессмертной любовью, а подобием любовного чувства. Эгоизм, собственнические интересы и прихоти, невосприимчивость к чувствам других мешают проявлению высоких чувств. Мотивы отстраненности героев писательницы А.Куралех видит в их излишней сосредоточенности на себе. Герои с эгоистическими устремлениями не способны замечать «...в чужом одиночестве отголосок своего и приравнять чужую боль к своей, соединить свою жизнь с жизнью другого человека...»².

Писательница исследует феномен любви у женщин и у мужчин, пытается определить его влияние на их судьбы и психологию. В женщинах любовь, исходя из естества их натуры, проявляет себя открыто. Они всецело отдаются любви. В мужских же героях наблюдается не любовь, а её имитация. «Потребление становится их

¹ Славникова О. Петрушевская и пустота // Вопросы литературы, 2000, №2, с.47-62.

² Куралех А. Быт и бытие в прозе Людмилы Петрушевской // Литературное обозрение, 1993, №5, с.63-67.

сутью»¹. Открытость души героинь, доверительность, растворение себя в любви не оцениваются ими должным образом («Сережа», «Свобода», «Бессмертная любовь», «Упавшая», «Майя из племени майя»).

Романы Хелен Филдинг интересны и значимы высокой художественностью и психологизмом. В данной работе рассматриваются три романа писательницы - «Дневник Бриджит Джонс», «Бриджит Джонс: грани разумного» и «Бриджит Джонс без ума от мальчишки».

В романах о Бриджит Джонс линия любви и поиска женского счастья является магистральной. Х.Филдинг показывает психологическое состояние женщины. Каждый этап жизни приносит с собой новое и интересное. Преимущество возраста в познании себя. Если в молодости героиня пыталась заполнить душевную пустоту мыслями о карьере, то в зрелые годы она придает иное значение жизни. Приобретенная ею внутренняя гармония порождает неиссякаемый интерес к жизни, помогает преодолевать тяжелые жизненные периоды, ставить себе новые цели и стремиться к ним. Её переполняют жизненная сила и вера в себя, желание двигаться вперед.

Во втором разделе **«Проблема характера в «Дневниках Адриана Моула» С.Таунсенд»** анализу подвергается художественное наследие одной из видных представительниц современной английской юмористической литературы. «Тайный дневник Адриана Моула, тринадцати лет и девяти месяцев от роду» первый роман, входящий в цикл произведений о главном герое – Адриане Моуле. Писательница акцентирует внимание на анализе психологии своего героя на разных этапах его жизни – от подросткового возраста до зрелости.

Внимание писательницы первоначально устремлено на раскрытие внутреннего мира подростка и на своеобразие восприятия окружающей действительности растущим и развивающимся человеком. Сюю Таунсенд подробно исследует психологию тинейджера, его болезненную неудовлетворенность собой, обидчивость и мнительность, углубленность в собственные переживания. В «Страданиях Адриана Моула» писательница воспроизводит психологию героя уже на пороге юности. В романе

¹ Абашева М. Чистенькая жизнь не помнящих зла // Литературное обозрение, 1992, №5-6, с.9-14.

«Адриан Моул. Дикие годы» любовь, забота о любимой обнажают истинное лицо Адриана. В «Годах капучино» Адриан предстает уже семейным человеком. Ему нелегко дается установление теплых доверительных взаимоотношений с сыновьями. «Годы прострации» повествуют о судьбе уже сорокалетнего Адриана. Последний роман об Адриане можно рассматривать как исповедь, ретроспективное обозрение своего жизненного пути, в котором отражены впечатления, образы, запомнившиеся с юности.

В **заключении** подводятся итоги и формируются основные выводы исследования:

1. Изучение основных мотивов прозы исследуемых писательниц позволило раскрыть идейно-художественное своеобразие их творческого метода и определить место в истории литературы. Все проблемы, которые поднимаются в исследуемой женской прозе, рассматриваются под нравственным углом зрения. Писательницы раскрывают внутренний облик своих героев как в нравственно-этическом плане, так и в общественно-социальном аспекте. Женская проза, несмотря на изображение мрачных и жестких сторон жизни, не утрачивает свою гуманистическую функцию.

2. Следует отметить строгую приверженность русских и английских писательниц определённому жанру. Русские писательницы, в основном, пишут в жанре «малой прозы», что позволяет им на ограниченном пространстве воссоздать характеры и рассказать истории из их жизни. Рассказы и повести показательны тем, что в их основе лежит частный случай. Совершенно по другим жанровым правилам строят свои произведения английские художники слова. Они работают исключительно в романном жанре.

3. В творчестве русских писательниц присутствуют частные темы, которых избегают избранные нами для критического анализа английские романистки. Прежде всего, это тема проституции, глубоко разрабатываемая в прозе Л.Петрушевской и М.Палей. Существенная часть их прозы пронизана мраком. Все перечисленное и лежит в основе бытия. Также в отличие от работ английских писательниц, творчество русских писательниц отмечено интересом к обыденной жизни, бытовой тематике. Этим тем практически не знает женская проза в лице названных английских писательниц.

4. В творчестве русских писательниц в последние годы приобретает остроту и актуальность тема детской преступности и

нравственного разложения подростков. И в творчестве С.Таунсенд можно видеть некоторые причины духовного обнищания подростков. Но, в отличие от рассказов Л.Петрушевской и Н.Горлановой, они не связаны с реальными фактами детской и подростковой уголовной преступности. В романе С.Таунсенд «Тайный дневник Адриана Моула» причины недостойного поведения главного героя описаны как единичный факт юношеского бунта, причём, носящего преходящий характер.

5. В творчестве М.Палей, Н.Горлановой и Л.Петрушевской представлена специфическая тема родного дома. У каждой из них она получает индивидуальные оттенки. В повести М.Палей «Поминование» дом показан не столько как «родовое гнездо», сколько как «место ссылки»¹. В творчестве Н.Горлановой указанная тема проходит в рассказе «Дом со всеми неудобствами». У М.Палей зримо просматривается тема вымирания дома; у Н.Горлановой – уходящего, так как темные тона в этом рассказе все-таки смягчены. Для героинь же Л.Петрушевской обзавестись собственным домом означает наличие в них ярко выраженного эгоизма.

6. В произведениях русских писательниц большое внимание уделено городской теме. В то же время урбанистические мотивы почти не встречаются в анализируемых произведениях М.Спарк, С.Таунсенд и Х.Филдинг.

¹ Палей М.А. Отделение пропащих. М.: Московский рабочий, 1991, 224 с.

**Основные положения диссертации нашли отражение
в следующих статьях и тезисах автора:**

1. Своеобразие подростковой психологии в романе Сью Таунсенд «Тайный дневник Адриана Моула» // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər. Bakı, 2013, №2, s.268-275.
2. Особенности сатиры в романе Мюриэл Спарк «Умышленная задержка» // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (ali məktəblərarası elmi məqalələrin məcmuəsi). Bakı, Mütərcim, 2013, №2, s.100-106.
3. Экзистенциальные мотивы в рассказах Марины Палей и Нины Горлановой // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (ali məktəblərarası elmi məqalələrin məcmuəsi). Bakı, Mütərcim, 2013, №3, s.163-170.
4. Воплощение женских образов в рассказах Нины Горлановой // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. Bakı, 2013, №6, s.225-235.
5. Проблема бездуховности в романе Мюриэл Спарк «Пособники и подстрекатели» // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Pedaqoji Universitet xəbərləri. Bakı, 2013, №3, s.286-289.
6. Проблема трагического в детских рассказах Нины Горлановой // Bakı Slavyan Universitetinin “Elmi əsərlər” jurnalı. Dil və ədəbiyyat seriyası. Bakı, 2013, №2, s.76-83.
7. Петербург в художественной концепции Марины Палей // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, BDU, 2014, №1 (89), s.208-210.
8. Галерея нравственно ущербных героев в романе Мюриэл Спарк «Пир» // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, BDU, 2014, №2 (90), s.202-204.
9. Мозаика женских судеб в повестях Марины Палей // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər. Bakı, 2014, №1, s.258-264.
10. Отношение к природе как мерило нравственности человека в произведениях Марины Палей // Azərbaycan Dillər Universiteti. Dil və ədəbiyyat. Bakı, 2014, №1, s.187-191.
11. Любовь в художественном мире Людмилы Петрушевской // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. Bakı, 2014, №3, s.325-333.

12. Соотношение реального и ирреального в прозе Людмилы Петрушевской // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Pedaqoji Universitet xəbərləri. Bakı, 2014, №2, s.318-323.
13. Трагедия одиночества в романах Марины Палей «Ланч» и «Хор» // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя, 2014, №1, с.5-12.
14. Становление характера героя в «Дневниках Адриана Моула» Сью Таунсенд // Материалы XVIII международной научно-практической конференции «Современная филология: теория и практика». Москва: Науч.-инф. издат. центр «Институт стратегических исследований», (29-30 декабря 2014 г.), с.13-17.
15. Переплетение нравственных и социальных проблем в прозе Марины Палей и Мюриэл Спарк // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам XLIV международной научно-практической конференции. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК», (21 января 2015 г.), №1 (44), с.112-118.
16. Дневниковая форма повествования как средство раскрытия характера в прозе Хелен Филдинг // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам XXXII-XXXIII международной заочной научно-практической конференции. Москва: Изд. «Международный центр науки и образования», 2015, №1-2 (31), с.76-80.
17. Самоотчуждение героев прозы Марины Палей // Harvard Journal of Fundamental and Applied Studies. "Harvard University press". Volume VIII. 2015, №1 (7) (January-June), с.808-814.
18. Идеино-художественные особенности прозы Нины Горлановой и Марины Палей // Научное обозрение: гуманитарные исследования. Педагогика, психология, филология. Саратов, 2015, №4, с.84-87.
19. Проблема духовного обнищания человека в рассказах Людмилы Петрушевской // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri. Ədəbi əlaqələr. Bakı, "Elm və təhsil", 2015, №9, s.133-138.

20. Русская и английская женская проза рубежа XX-XXI веков // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам LIV международной научно-практической конференции. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК», (16 ноября 2015 г.), № 11 (54), с.154-164.
21. Автобиографическая проза Людмилы Петрушевской // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika elmi konfransının materialları (AMEA-nın 70 illik yubileyinə həsr olunur). II cild. Bakı, 7-8 aprel 2015-ci il, s.92-94.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

AFƏR AZƏR QIZI ƏLİZADƏ

**MÜASİR RUS VƏ İNGİLİS YAZIÇI QADINLARININ
NƏSRİNDƏ “QADIN MÖVZUSU”NUN
İDEYA-BƏDİİ DİAPAZONU**

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilən dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2015

Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Naidə Camal qızı Məmmədخانova

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Flora Sultan qızı Naciyyəva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Nərmin Fuad qızı Həsənova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dillər Universitetinin
Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə “___” _____ 2016-cı il saat ____ -da Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində filologiya üzrə doktorluq və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, 25

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “_____” _____ 2015-ci il tarixində göndərilmişdir.

**D.02.071 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi**

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
N.R.MUQİMOVA

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dissertasiya işində müasir rus və ingilis qadın nəsr, hər şeydən əvvəl, mənəvi-əxlaqi axtarışlar ədəbiyyatı kimi gözdən keçirilir. İdeya-məzmun baxımından qadın nəsrində əsas diqqət ənənəvi olaraq qadın talelərinin təsvirinə yönəldilmişdir. Yazıçı qadınlar «qadın mövzusu»na müraciət edərək, əksər hallarda təhkiyənin mərkəzinə müasir cəmiyyətin başlıca sosial və psixoloji problemlərini ehtiva edən qadın surətlərini gətirirlər. Rus və ingilis bədi nəsrində qadın surətləri qadınların daxili aləminin təhlilini ehtiva edir, məişəti, ailəni, cəmiyyəti onların fəaliyyət arenası kimi seçərək, qəhrəmanların mənəvi dünyasını, digər insanlarla münasibətlərinin xarakterini göstərirlər.

Dissertasiya işində təqdim edilən qadın yazıçıların yaradıcılığında diqqət sırf qadın xarakterlərinin üzərində cəmlənmir. Bütövlükdə müxtəlif taleli insanlar, həm adi məişət qayğılarının, həm də ciddi fəlsəfi məsələlərin içində özünəməxsus tərzdə itib-batan müxtəlif təbəqələrin nümayəndələri yazıçıların nəzər dairəsindədir.

“Qadın mövzusu”nun ədəbiyyatşünaslıq prizmasından təhlilini aparmaq üçün ideya-bədii və mənəvi-fəlsəfi dünyagörüşü baxımından müxtəlif, eyni zamanda, dünyaduyumu və bədii zövq cəhətcə ümumi təmas nöqtələrinə malik olan iki milli mədəniyyəti – rus və ingilis mədəniyyətini təmsil edən yazıçıların yaradıcılığı seçilmişdir. Onların yaradıcılığının tipoloji tədqiqi, konkret əsərlərinin təhlili müxtəlif milli ənənələrə söykənən yazıçıların özgürlüyünü, orijinal sənətkarlıq xüsusiyyətlərini, müasir qadın nəsrinin özünəməxsusluğunun və rəngarəngliyinin geniş mənzərəsini görməyə imkan verir. Küll halında bütün bu sadalananlar qadın nəsrinin tədqiqinə müraciəti əhəmiyyətli və aktual edir.

XX əsrin 80-90-cı illərində rus ədəbiyyatında qadın nəsrinin çiçəklənmə dövrü başlanır. O.Slavnikova, M.Vişnevetskaya, Y.Latinina, N.Sadur, M.Moskvina, A.Berseneva, İ.Polyanskaya, D.Rubina, S.Vasilenko, V.Narbikova və başqaları ədəbiyyat aləminə qədəm qoyurlar. XIX əsrdə qadın qələmi Y.Qan, Z.Volkonskaya, M.Jukova, E.Rostopçina, K.Pavlova, A.Panayeva, Y.Tur, N.Xvoşinskaya, A.Suslova, L.Çarskaya, S.Soboleva, O. Şapir, V.Dmitriyeva, L.Avilova, Y.Bakunina, A.Zontaq kimi ədiblərin simasında təmsil olunub. Siyahını artırmaq da olar. Onların mənəvi dəyərlərə əsaslanan, rus ədəbiyyatının mühüm təbəqəsini təşkil edən yaradıcılıq irsi bu gün də aktuallığını itirməmişdir. N.İlyina «Beloqorsk qalası» kitabında XX əsrin əvvəllərində «qadın povesti

janrı»nın adını çəkir¹. M.V.Mixaylova gümüş əsrin qadın nəsrinə həsr olunmuş məqaləsində adı çəkilən dövrün ən parlaq nümayəndələri olan N.Petrovskaya, A.Mar, L.Zinovyeva-Annibalın yaradıcılıq yolunu, nəsr əsərlərini müfəssəl təhlil edir, onların bədii irsində ənənəvi məhəbbət mövzusu ilə yanaşı, ekzistensial motivlərin olduğunu xüsusi qeyd edir. Onların hekayələrində ekzistensial xarakterli problemlərin üstünlük təşkil etməsi qadın tərəfindən gerçəkliyin qavranılmasının özəlliyini daha da kəskinləşdirir². Y.Trofimovanın «Rus qadın nəsrinin yeni kitabları barədə» məqaləsinə müasir qadın ədəbiyyatının «icmalına cəhd» kimi baxmaq olar³.

XX əsrin ikinci yarısına qədər Rusiyada qadın nəsri publisistika və memuaristikada özünü daha fəal göstərirdi. Buna L.Çukovskaya, Z.Gippius, Z. Şaxovskaya, N.Mandelştam, L.Ginzburq, Y.Jadovskaya, Teffi, İ.Qolovkina, İ.Odoyevtsova, V.Bunina-Muromtseva və digərlərinin əsərləri dəlalət edir.

Qadın romanının köklərini tədqiq edərkən aydınlaşdırmaq olar ki, İngiltərənin ilk peşəkar qadın yazıçısı Afra Benin nəsri XVII əsrin son onilliklərində ingilis nəsrinin inkişafında əlamətdar hadisə olsa da, bu ölkədə qadın nəsrinin çiçəklənməsi dövrü XIX əsrin ortalarına təsadüf edir. XIX əsr ingilis ədəbiyyatı tarixi A.Radklif, F.Trollop, M.Şelli, C.Ostin, Ş.Bronte, E.Bronte, C.Eliot kimi qadın yazıçılarla təmsil olunub. XX əsr ingilis ədəbiyyatı V.Vulf, A.Merdok, A.Karter, P.Xensford Conson, A.Kristi, S.Hill, M.Drebl, B.Beynbricin əsərləri ilə zənginləşir. XX əsrin 80-90-cı illəri də ingilis ədəbiyyatında qadın nəsrinin intensiv inkişafı ilə səciyyələnir. Bu faktı M.Maqorian, S.Daffi, İ.Vulf, C.Rouling, S.Kinsellanın əsərləri təsdiqləyir.

Müasir ingilis qadın nəsri klassik ədəbiyyatın ölməz ənənələrinin: fikir zənginliyinin, xarakter və hadisələrin dərinlən tədqiqinin, psixologizmin, mənəvi-etik problematikaya xüsusi marağın, fəlsəfi dolğunluğun varisidir. Müasir dövrün yazıçı qadınları öz ədəbi ustadlarının nailiyyətlərindən bəhrələnərək, ədəbiyyatı böyük əxlaqi potensiala malik, daxili aləmi ilə

¹ Ильина Н.И. Белогорская крепость: Сатирическая проза. М.: Советский писатель, 1989, 384 с.

² Михайлова М.В. Внутренний мир женщины и его изображение в русской женской прозе Серебряного века // Преображение (Русский феминистский журнал), 1996, №4, с.150-158 // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.philology.ru/literature2/mikhaylova-96.htm>

³ Трофимова Е. И. «О книжных новинках женской русской прозы» // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.a-z.ru/women/texts/trofimrddd.htm>

insanın mənəvi üstünlüyünü sübuta yetirən parlaq obrazlarla zənginləşdirirlər.

Dissertasiya XX-XXI əsrlərin qovuşuğunda L.Petruşevskaya, M.Paley, N.Qorlanova, M.Spark, H.Fildinq, S.Taunsend yaradıcılığının materialları əsasında çağdaş rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsrində müasir ədəbiyyatşünaslığın maraqlı və aktual problemlərindən biri olan «qadın mövzusu»nun ideya-bədii diapazonunun üzə çıxarılmasına həsr olunub.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Dövri mətbuatda, əsasən də kitab icmallerində yuxarıda adları çəkilən yazıçı qadınların yaradıcılığının yalnız ayrı-ayrı məqamlarının fraqmentar müqayisəsi yer almışdır. Onların nəsrinin kompleks və müfəssəl tədqiqinə həsr olunmuş fundamental əsərlər yoxdur. Yazıçıların əsərlərinə az miqdarda ön söz və giriş məqalələri həsr olunmuşdur. Son onilliklərdə bu məsələyə dair yalnız bir neçə iri tədqiqatın meydana gəlməsi faktı da diqqətəlayiqdir. L.V.Fedotovanın, Q.Q.Pisarevskayanın, Y.N.Sipkonun əsərlərini göstərmək olar. «Qadın mövzusu»na dair bundan qabaq yazılmış tədqiqat işləri müasir feminizm ideyasının müfəssəl təhlili ilə bağlı nəsrə aiddir.

L.Petruşevskayanın yaradıcılığı ilə əlaqədar ədəbi-tənqidi aspektdə yazılan kifayət qədər dissertasiya işi mövcuddur. Yazıçının hekayələrinin janr müxtəlifliyi, müəllif üslubunun xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir. İ.V.Kutleminanın yazıçının bədii nəsrinin folklor ədəbi ənənələri fonunda nəzərdən keçirildiyi «L.S.Petruşevskayanın kiçik nəsrinin poetikası», D.V.Rıkovanın «Lüdmila Petruşevskayanın yaradıcılığı. Xristian mədəniyyəti ənənəsi kontekstində müəllif ideali problemi» əsərləri dəyərli sayıla bilər. Lakin ədibin yaradıcılığının bəzi aspektləri, o cümlədən, əxlaqi problematikaya istiqamətlənmə tədqiqatçıların nəzərindən kənarda qalmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında F.Kərimovanın, M.Mustafayevanın, F.Nacıyevanın L.Petruşevskayanın nəsr və dram əsərlərinin poetik xüsusiyyətlərinə həsr olunmuş tədqiqat işlərini göstərmək olar.

M.Paley və N.Qorlanovanın yaradıcılığı ilə bağlı məsələlər praktik olaraq bu günə qədər tənqidi-monoqrafik ədəbiyyatda elmi cəhətdən işıqlandırılmamışdır. N.Qorlanovanın yaradıcılığı barədə yalnız Y.Y.Danilenkonun «Nina Qorlanovanın nəsr: poetika, genesis, status» mövzusunda bir namizədlik dissertasiyası müdafiə edilib ki, bu da əslində yazıçının yaradıcılığının birinci monoqrafik tədqiqatıdır. Y.N.Sipkonun «XX əsrin sonu Peterburq nəsrinin ekzistensial məzmunu» adlı tədqiqat

əsəri müəyyən maraq doğurur. Burada A.Bitov, A.Korolyov, A.Jitinski, R.Poqodin, S.Arno, M.Paley və digərlərinin yaradıcılığı nümunəsində bədii əsərin strukturunda ekzistensial düşüncənin təcəssüm etdirilməsinin xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir. Lakin ekzistensial dünyabaxışı bu tədqiqatın mövzusunə daxil deyil. Yalnız rus və ingilis ədəbiyyatında qadın nəsrinin qarşılıqlı-müqayisəli təhlilini müşayiət edən bir neçə kiçik əlavələr edilmişdir.

Rus ədəbiyyatşünaslığında S.Taunsendin, M.Sparkın, H.Fildinqin ədəbi irsi, demək olar ki, tədqiq olunmayıb. M.Sparkın ədəbi irsinə aid bibliografiya xeyli sanballı məqalə yer almışdır. P.Kemp, A.Messi, P.Stabbzin məqalələri M.Spark romanlarının ideya-mövzu özəlliklərinə, satirik pafosla zənginliyinə, yazıcının katolik dünyagörüşünə malik olmasına dəlalət edir. İ.A.Kiyenko «Müriel Sparkın satirik nəsr» monoqrafiyasında yazıcının yaradıcılığının problematika, poetika, janr spesifikasiyasını tədqiq edir, ilkin dövr satirik əsərlərində hiyləgərlik təhkiyəsi ənənələrini üzə çıxarır¹. Yazıcının 50-70-ci illərdə yazılmış romanlarına həsr olunan xeyli işlər var. N.S.Qrebennikova «Müriel Spark və ingilis realist satirası ənənəsi» adlı dissertasiyasında yazıcının əsərlərində satirik tipikləşdirmənin xüsusiyyətlərinə müraciət edir. M.Sparkın son iyirmi ildə (1980-90-cı illərdə) yazdığı əsərləri tədqiqatçıların diqqətindən kənarda qalmışdır. Bu dissertasiyada M.Sparkın məhz həmin illərdə yazdığı romanları tədqiq edilir.

Tədqiqatın predmetini «qadın mövzusu»nun tematika və problematikası, onun müasir rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsr əsərlərində bədii interpretasiyası təşkil edir.

Tədqiqatın obyekti yazıçı qadınların nəsr yaradıcılığı, əsərlərinin obraz strukturu, tematikanın, problematikanın, qəhrəman konsepsiyasının ümumiliyi, bədii ifadə vasitələridir.

Tədqiqatın məqsədi rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsr əsərlərində «qadın mövzusu»nun yerini müəyyən etmək, həmçinin hər iki ölkənin ümumi ədəbi prosesi kontekstində konkret əsərlərin ideya-bədii təhlilini vermək, ümumi aspektləri və əsas fərqləri aşkara çıxarmaqdır. Bu məqsədə müvafiq olaraq qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulur və həll edilir:

1. Tədqiq olunan konkret nəsr əsərlərinin müfəssəl ideya-tematik təhlilini vermək.

¹ Кийенко И.А. Сатирическая проза Мюриэл Спарк. Киев.: Издательство «Наукова думка», 1987, 240 с.

2. Konkret əsərlərin təhlili əsasında yazıçıların nəsrinin əsas əlamətlərini üzə çıxarmaq.

3. Qadın nəsrinin üslub-janr axtarışlarını: motivləri, süjetləri müəyyən etmək, ideya və xarakterləri təhlil etmək.

4. Mənəvi idealın təcəssümünü və onun ifadə edilməsinin spesifikasiyasını göstərmək. Obrazların mənəvi potensialını tədqiq edərək, qadın nəsr qəhrəmanlarının mənəvi simasının inkişaf dinamikasına nəzər yetirmək.

5. Rus və ingilis yazıçılarının nəsr əsərlərində «qadın mövzusu»nun tematik ümumiliyini göstərmək, həmçinin «qadın problemləri»nin vurğulanmasında əsas fikir ayrılıqlarını qeyd etmək.

Tədqiqatın metodu. Dissertasiya işində qarşılıqlı-müqayisə, həmçinin psixoloji analiz metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Seçilmiş mövzunun elmi yeniliyi onun kifayət qədər öyrənilməməsi ilə müəyyən olunur. Elmi işdə ilk dəfə olaraq L.Petruşevskaya, M.Paley, N.Qorlanova, M.Spark, H.Fildinq, S.Taunsend yaradıcılığının materialları əsasında rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsrində «qadın mövzusu»nun ideya-bədii diapazonunun kompleks tədqiqatı aparılır.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, dissertasiya rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsr əsərlərində «qadın mövzusu»nun ideya-bədii diapazonu problemlərinin tədqiqat dairəsini tamamlayır və dərinləşdirir. Dissertasiya işi söz ustalarının yaradıcılığında yazı manerasını müəyyən etmək, mühüm aspektləri göstərməklə onların həyata, məişətə, sevgiyə, ailəyə müasir baxışlarını üzə çıxarır. Dissertasiyada əldə olunan nəticələr, həmçinin mövzu paralelləri yazıçı qadınlar tərəfindən həyatın qavranılmasını işıqlandıran müasir rus və ingilis müqayisəli ədəbiyyatşünaslığına müəyyən töhfə ola bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondadır ki, burada yer alan ümumi müddəalar və konkret müşahidələr XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri xarici ədəbiyyat tarixi kursu üzrə mühazirələrdə, müasir İngiltərə və Rusiya ədəbiyyatı tarixi üzrə xüsusi kurs və xüsusi seminarlarda, habelə dərslər və dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

1. Rus və ingilis yazıçı qadınlarının məhəbbətin, gerçəkliyin, məişətin özəlliklərini işıqlandıran nəsr mədəni-dəyərlər, milli-mental oriyentirlər ilə şərtlənən bir sıra mühüm fərqli cəhətlərə malikdir. Lakin zahiri fərqi arxasında daxili yaxınlıq, janr, mənəvi-emosional vəhdətin xüsusiyyətləri

sezilir: ümumi tematika, qadın dünyasının canlandırılması və onun təzahürünün milli formaları, üslub priyomlarından istifadə edilməsi.

2. Yazıçı qadınların əsərlərinin məzmununu insanın öz mövcudluğunun məna və məqsədini dərk etməyə çalışması, varlığın mahiyyətini anlamağa cəhd etməsi, xarakterin təşəkkül tapması, ekzistensial, esxatoloji motivlər, tənhalıq, qorxu, məhəbbət, insanın xoşbəxt olmaq hüququ mövzuları, uşaqlıq mövzusu, yeniyetməlik psixologiyasının unikallığı təşkil edir. Bu mövzular digər çoxsaylı motivlərlə birlikdə hər bir yazıçıda özünəməxsus şəkildə səslənir.

3. Portret xarakterlərin mühüm tipikləşdirmə vasitəsi kimi çıxış edir. Obrazların xarici səciyyəsi üzərində müfəssəl dayanmayan yazıçı qadınlar insanın mənəvi dünyasına sirayət etməyi nəzərdə tutan daxili portreti ön plana çəkirlər. Nitq xarakterin açılmasında mühüm vasitə rolunu oynayır. Müəllifin səsi tez-tez təhkiyənin gedisinə müdaxilə edir.

4. Rus yazıçı qadınlarının əsərlərinin çoxu hekayə və povest janrına aiddir. Qəhrəmanların məhdud dairəsini, hadisələrin cərəyan etdiyi zaman və məkan sərhədlərinin yığıcamlığını nəzərdə tutan bu janrlar, fərdi hadisə materialı üzərində müasir gerçəklik üçün xarakterik olan hadisə və həyat lövhələrini açıb göstərirlər. İngilis yazıçı qadınları isə əksər hallarda roman janrına müraciət edirlər.

5. Rus yazıçı qadınlarının nəsr əsərlərində hadisə-təhkiyə qatı üstünlük təşkil edir. Mənəviyyat mövzusu ilə yanaşı, sosial tematika ön plana çəkilir. Yazarlar sosial və maddi çətinliklərə baxmayaraq, qadın qəhrəmanların mətinliyini və mənəvi üstünlüyünü göstərirlər. Məişət mövzusu ingilis yazıçı qadınlarına xas olan cəhət deyil.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın əsas müddəaları ölkəmizdə və xaricdə müxtəlif elmi nəşrlərdə dərc edilmiş iyirmi bir məqalə və məruzələrin tezislərində əksini tapmışdır.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və 204 sayda istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin ümumi həcmi – kompüter qrafikalı 132 səhifə.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın predmeti, obyektı, məqsədi və vəzifələri, metodları, mövzunun öyrənilmə dərəcəsi müəyyənləşdirilir, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, əsas müddələrinin aprobeiasyası açıqlanır.

«**Müasir rus və ingilis qadın nəsrinin başlıca tendensiyaları və bədii özəllikləri. L.Petruşevskaya, M.Paley və M.Spark nəsrinin mənəvi oriyentirləri**» adlanan birinci fəsil rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsrində mənəvi problemlərin təhlilinə həsr olunmuşdur. Təhlilə cəlb olunan əsərlər insan varlığının dərin qatlarına sirayət edərək, qəhrəmanların mənəvi aləmində təcəssümünü tapmış əxlaqi ideali incəliklə əks etdirir. Mənəvi kateqoriyalarda baxılan problemlər fəlsəfi və psixoloji problemlərin məcmusu kimi götürülür.

Müasir qadın nəsrı mürəkkəb, dinamik, geniş janr və ideya-məzmun diapazonu ilə seçilən hadisədir. O, sırf qadın baxış bucağı, bir sıra problemlərə spesifik qadın nəzər-nöqtəsi, həyatı hadisələrin mənasının intuitiv axtarışı ilə fərqlənir. Qadın düşüncə və hərəkət tərzı məntiqdən daha uzaqdır, qabaqcadan anlaşılan deyil. Ona görə də qadın təhkiyəsinin əsasında dərin hissiyyat, intuitiv, emosional sfera durur.

Lüdmila Petruşevskayanın nəsrı dərin psixologizmlə səciyyələnir. Yazıçı tez-tez insanın mənəvi yoxsullaşması probleminə toxunur. «Bitmə, məqam», «Veranın sərgüzəştləri», «Skripka», «Klarissanın hekayəti», «Torlar və tələlər» hekayələrində acizlik, həyata inamın itməsi motivləri, başdan-başa skepsislə dolu durum gerçəkliyin özünün doğurduğu məişət və sosial reallıqların nəticəsidir. Mənəvi düşkünlük norma kimi qəbul olunur, pul, şəxsi başlanğıcın itməsi absolyut səviyyəsinə qaldırılır və personajların davranışını müəyyən edir. Yazıcının bəzi qadın qəhrəmanları sevgini oyun kimi başa düşür və bu oyuna oyunçu ehtirası ilə girişirlər. Öz həyat potensialını reallaşıdırma bilməyən bu qadınlar sevgi yox, onun ən bəsit imitasiyası ilə qane olurlar. L.Petruşevskayanın adı çəkilən hekayələrinin fabulasını gözədən keçirəndə onun qəhrəmanlarının ev əldə etmək, yaşayış sahəsi qazanmaq kimi ısrarlı arzularını görmək çətin deyildir. Onların həyat kredosu öz gün-güzəranını qurmaq, ətrafına əşyalar toplamaq arzusudur, əsl ailə hissi yox. Odur ki, hekayələrin əsasında duran metafora çoxşaxəlidir – asan qazanc hərisliyi, maddi nemətlərə yönəlmiş anormal həvəs.

L.Petruşevskayada mənəvi problematika məişət və sosial problematika ilə sıx bağlıdır. Zənnimizcə, doğma ev xronotopu yazıcının nəsrində dayaq nöqtəsi adlandırılmalıdır. L.Petruşevskaya hekayələrinin gizli mənasını düzgün anlasaq, rus insanının bəlası ondadır ki, maddi nemətlərin kütləvi surətdə və meşşancasına əldə olunmasında inadkarlıq sevgi hisslərinin təhrif edilməsinə gətirib çıxarır. Sevginin imitasiyası L.Petruşevskaya nəsrini səciyyələndirən ikinci şərti dayaq nöqtəsidir.

«Akakiy», «Oğul», «Qlyuk», «Qızlar evi», «Basil» hekayələrində yazıçı yeniyetmələrin mənəvi cəhətdən pozulması probleminə toxunur. Gənc, lakin artıq düz yoldan sapmış insanların taleyi kədərlə təsvir edilir. Müəllif yeniyetmələrin inkişafına və formalaşmasına ətraf mühitin mənfi təsirindən danışır, rus məişətinin xüsusiyyətlərinə çevrilmiş cinayətkarlığı, əxlaqsızlığı, zorakılığı göstərir. Gənclər pozğun davranışları ilə etik normalara etinasızlıq göstərilir. L.Petruşevskaya vurğulayır ki, neqativ reallıqları nümayiş etdirməklə, rəzilliyə sövq edilən insanlar, heç şübhəsiz, özləri də bilmədən mənəvi iztirablara məruz qalırlar. Nə qədər paradoksal olsa da, məhz elə bu iztirabların hesabına onlar mükəmməlləşirlər. İnsanlar öz səhvlərindən nəticə çıxarırlar. Yalnız dərin iztirab insanda yeni qüvvə əmələ gətirə bilər. L.Petruşevskaya qeyd edir: «...ədəbiyyat prokurorluq deyil, yazıçı isə hakim yox, çox güman müttəhimdir, ədəbiyyatda suallara cavab vermək yox, həmin sualları dəqiq, nəzakətlə vermək vacibdir»¹.

Yazıcının mistikaya əhəmiyyətli yer ayrılan nəsrində reallıq və qeyri-reallığın nisbəti müşahidə olunur. L.Petruşevskaya fantastikamı rədd edir, ona düşüncənin pozulmasına və əqlin dumanlandırılmasına aparan başlanğıc nöqtəsi kimi baxır. Fantastika həyatiliyin pozulması, fəvqəltəbiiyyətə olan maraqla xarakterizə edilir. O, həyatı adekvat qavramağa və əks etdirməyə, insanın həqiqi mahiyyətini dərk etməyə mane olur. Mistika real və xəyalinin növbələnməsini nəzərdə tutur. Yazıçıda mistik başlanğıc harmoniyanın təntənəsi, real başlanğıc isə disharmoniya, xaos, dəliliklə bağlıdır. Mənəvi-fəlsəfi problemlərə simvolik interpretasiya prizmasından baxılır («Bir Nömrə, yaxud Digər imkanlar bağçasında», «Qara kəpənək», «Labirint», «Qara paltó», «Kiçik fənər», «Həyatın kölgəsi», «İki şahlıq», «Üç Səyahət, yaxud Mennipeya İmkani», «Güzgülərin nağılı», «Qoca rahibin vəsiyyəti»). Bu dünyadakı günah dolu həyatla harmoniyanın hakim mövqe tutduğu axirət qarşı-qarşıya qoyulur.

¹ Петрушевская Л. Истории из моей собственной жизни: (автобиографический роман). СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2009, 541 с.

İnsanın şəxsiyyəti itir: o fərdiliyini itirir, çoxluq tərəfindən qəbul olunmuş qanunlara uyğunlaşır, standartlaşdırılmış təfəkkür tərzinə yiyələnir. İrrealığa çəkilmə sanki realıqda faciəvililiyin dərk edilməsini əvəzləyir.

Marina Paleyi müasir qadın nəsrinin digər görkəmli nümayəndəsi hesab etmək olar. Şəxsiyyətin reallaşdırılmamış mənəvi potensialı, insani arzuların puç olması, qəmli əhval-ruhiyyə yazıçının nəsr əsərlərinin əsas mövzusu, tənhalıq, mənəvi təcrid olunma isə qəhrəmanlarının təbii halıdır. Belə üzgünlüyün kökləri sosial sferadan qidalanır, lakin bu tənhalığın insanın öz daxilindən qaynaqlanan metafizik təbiəti də mövcuddur.

Onun hekayə və povestlərinin mərkəzində qəti həyat mövqeyi olan iradəli şəxsiyyətlər durur. «Yevgeşa və Annuşka» povestində M.Paley iki tənha varlıqdan söhbət açır. Tale onların üzünə gülməyib. Yaşamaq uğrunda mübarizə Yevqeşanı bərkidib. O, dərin ürək sarsıntılarına məruz qalsa da əyilməyib. Ona məhz inanmağı bacarması güc verib, çətinliklərə dözə bilməsinə kömək edib. Annuşkanın evsiz-eşiksiz qalmasının səbəbi ondadır ki, o insanları narahat etməkdən çəkinir. Həyatdan küsən insan hətta dünyadan da şikayətsiz, incikləksiz, məzəmmətsiz gedir, qocalığı taleyin hədiyyəsi, ölümü isə insan ömrünün qanuni sonu kimi qəbul edir.

«Raya & Aad» povestinin qəhrəmanı Raya isə digər mənəvi səviyyəni nümayiş etdirir. O, spesifik səbəblərdən (xarici vətəndaşla əlaqə) kişi despotizminə və xudbinliyinə qarşı davam gətirə bilmirdi. Aad öz qeyri-məhdud hakimiyyəti ilə onun təbii istək və ehtiyaclarını boğurdu. Eyni zamanda, Raya öz sosial-ailə vəziyyətinə uyğun olaraq köləliyə qarşı müqavimət göstərirdi. Onun hərəkətlərini şəxsiyyətin azad olmasına doğru sıçrayışlı addım kimi şərh etmək olar. Həlimlik, təmkin, itaət və dözümlü zəiflik kimi yox, hər zaman rus milli ruhunun əsl zənginliyi kimi təqdim edilir.

M.Paley pul və asan qazanc mövzusunu da diqqətdən kənarda saxlamır. Bu mövzunu «Salamandraya xərac» romanının qəhrəmanının həyat tərzində görmək olar. Gənc qıza ürəyi yanan qəhrəman ona sığınacaq verir, qayğı və nəvazişlə əhatə edir. Qız onun yeknəsək həyatına, «səssiz ağlayan sükutuna»¹ yeni məna gətirir: qəhrəman özünün başqa insana lazım olduğunu hiss edir.

Gənc qız varlı adamların övladıdır. Onun qayğısına qalınan və həddən artıq mehribanlıq göstərilən bir mühitə düşən yeniyetmə qız əvvəlcə təmizlik, məsumluq nümunəsi kimi görünür. Çox keçmədən məlum olur ki,

¹ Палей М. Дань саламандре: петербургский роман. М.: Эксмо, 2012, 384 с.

bu yalnız ilğimdir: oxucunun gözü önündə tamamilə miskin, öz şəxsi mənafeyi ilə yaşayan, əxlaqı pozulmuş bir varlıq canlanır. Romanda qızın hərəkətləri xəstəliyin yenidən baş qaldırması zamanı xarakterik klinik perversiya ilə izah olunur. M.Paley, hər şeydən əvvəl, məsələnin mənafevi-etik aspekti narahat edir.

M.Paleyin yazıçı fərdiyyəti xüsusi olaraq nəzərə çarpdırılan naturalizmdə təzahür edir. Peterburq romanda həyatla ziddiyyət təşkil edən məkanla assosiasiya yaradır. Peterburq sakini, yaxud bu şəhərə təsadüfən, taleyin hökmü ilə gəlib düşmüş insan nə ilə seçilir? Onun başlıca tərkib hissələri riyakarlıq, hiyləgərlik, yalandır. Bu şəhər nəinki zahiri eybəcərlik (şəhərin boğucu məkanı – yoxsullar məhəlləsi, qaranlıq pilləkənlər, rütubətli zirzəmilər, miskin interyerli kommunal mənzillər), həm də daxili çirkinlik yaradır (zinakarlıq, əxlaqsızlıq, insanların leksikonunda dərin kök salmış söyüş). Belə şəhərdə ruhu qidalandıran heç nə yoxdur. İnsanların başı həddən ziyadə öz işlərinə qarışb, bir-birinə şübhə ilə yanaşırlar, daim fəlakətin astanasında yaşayırlar. Şəhərin bütün həyat tərzini özündə əxlaqi anomaliya daşıyan qnomik, xəstə bünövrə üzərində qurulmuşdur ¹.

Bu baxımdan «Lanç» romanı ibrətamizdir. Əsərin qəhrəmanı birja hesabatları tərtibçisi olsa da, daxilən istedadlı insandır. Bu adamın xəyalına gəlir ki, onun bir hissəsi kompüter klaviaturasının arxasında oturub, eyni zamanda, ikinci «mən»i ona istehza ilə göz qoyur. İkiləşmə yalnız insanda müşahidə olunmur. Gerçəkliyin özü də ikilidir, onda harmoniya və xaos, rahatlıq və həyəcan daim bir-birini əvəz edir. Xaos başda durur. Cəmiyyətin sosial strukturu mahiyyət etibarilə qeyri-sağlamdır, hətta anormaldır, bununla da ətraf mühitdən təcrid olunan, fikri özündə cəmləşən, abstraksiyalara dalan nevrastenik insanın yaranmasına səbəb olur.

M.Paleyin nəsrində ekzistensial düşüncə qüvvəsi hiss olunur ². Yazıçının bu romanında da urbanistik motivlər müşahidə olunur. M.Paley qəsdən öz qəhrəmanına ad vermir, hadisələrin cərəyan etdiyi yeri göstərmir. Qəhrəman ümumiləşdirilmiş tip, müasir zamanənin nümayəndəsidir, ruhun məhvinə səbəb olan şəhərlər isə mahiyyət etibarilə identikdir. Harmoniya yalnız təbiətlə vəhdətdə mümkündür. Mənafevi dəyərlər yerini cinsiyyət

¹ Уваров М. Город. Метапоэзия жизни и смерти в ландшафтах петербургской культуры // Дружба народов, 1996, №6, с.122-136.

² Боровиков С. Неизвестная заря. Рецензия на книгу Марины Палей «Месторождение ветра» // Новый мир, 1998, №12, с.222-226.

instinktlərinə verir: sevgi yoxdur, üstünlük təşkil edən yalnız sərbəst münasibətlərdir. Gerçəkliyin kompüterləşməsi müşahidə olunur. Bu, insanların canlı ünsiyyətinə son qoyur, onların bir-birindən mənəvi və fiziki cəhətdən təcrid olunmasına gətirib çıxarır, hamının alışdığı insani münasibətlər pozulur, insanların bir-birinə mehriban münasibəti itir. Televiziya da zorakılıq kultu aşılıyır. Qəhrəman böhrandan çıxış yolunu klassikaya müraciət etməkdə görür. Hər kəsin seçim ixtiyarı var: dinə etiqad etmək, elm və incəsənətlə məşğul olmaq, bilik potensialını artırmaq. Lakin incəsənət dünyanı yaxşıya doğru dəyişməyə, onu daha mərhəmətli etməyə qadirdirmi? Əfsus ki, qəhrəman bu suala cavab tapa bilmir.

M.Paleyin əsərlərində mənəvi-sosial tematikanın işlənməsində müasir Rusiyanın dövlət müəssisələrinin ayrı-ayrı qulluqçularının miskinliyi, rəhmsizliyi və antihumanizmi mövzusu mühüm yer tutur. Janr baxımından «Qovaq tozu günü» hekayələr silsiləsini eyni məkan və zaman amili birləşdirir. Lakin xəstəxana divarları arasında baş verən faciəvi həyat səhnələrini qeyd etmək daha vacibdir. Hadisələrin cərəyan etdiyi məkan kimi ağ xalatlının insanların diqqət mərkəzində olduğu yerin seçilməsi təsadüfi deyil. N.Qorlanova «Şən gölün hekayəti» və «Haqq zəfər çaldı» hekayələrində, S.Taunsend isə «Orta yaşlı qadının açıq etirafları»nda bu mövzuya toxunurlar. Əsərin məqsədi əhvalatın vəqə olduğu vahid məkanı göstərməkdə deyil. Burada vəzifə borcu pasiyentləri xilas etmək olan insanların cinayət əməlləri təsvir olunur. Lakin reallıqda bu «həkimlər» xəstələrin sağlamlığının yaxşılaşması üçün, demək olar ki, heç nə etmirlər. Odur ki, bir çox rus və ingilis söz ustalarının diqqət mərkəzində cinayətkarlığın özündən daha çox təhlükəli klinik hadisə kimi şəxsiyyət durur.

Müriel Spark XX əsrin ikinci yarısı ingilis ədəbiyyatında satirik nəsrin klassiklərindən biridir. Yazıçı «Qəsdən ləngidilmə», «Əlbirlər və təhrikçilər», «Ziyafət» romanlarında insanın mənəvi tənəzzülü problemini qaldırarkən, onun qənaətinə görə əxlaqi dəyərləri olmayan ictimai quruluşu satirik boyalarla ittiham edir. Cəzasız qalacaqlarına inanan, şöhrət düşkünlüyü, manyakal hakimiyyət hərisliyi, sərhəd bilməyən tamahkarlıq, pulu ilahləşdirmək, həyata istehlakçı münasibət, özgə taleləri dağıtmaq təcəssümü olan M.Spark qəhrəmanlarının mənəvi baxımdan heç bir dəyəri yoxdur. Onlar mənəviyyəti tükənmiş insanlardır.

L.Petruşevskaya, M.Paley, M.Sparkın nəsr əsərləri milli reallıqların təsvirinə yanaşmada məlum fərqlərə baxmayaraq, gerçəkliyin tənqidi təhlilinin priyom və metodlarında təmas nöqtələrinə malikdir. Yazıçıların

nəsrində onların dünyagörüşü prinsiplərini birləşdirən əsas problemlər üst-üstə düşür (obrazların təfsiri, mənəvi problematika, dinə münasibət, qazanc motivləri). Yazıçıların bir sıra əsərləri həmçinin vahid kompozisiya özəyinə malikdir.

Bu mənada M.Paley və M.Spark tərəfindən qadın personajlarının şərhı səciyyəvidir. «Dolama kanaldan olan Kabiriya» povestindəki Monka inadkarlığı, səmimiliyi, aydın məqsədi ilə seçilir. O qadın ləyaqətini müdafiə etmir, amma məhəbbət azadlığını dəstəkləyir. Lakin M.Paleyin paradoksallığı ondadır ki, yazıçı bu təmiz, məhəbbət və azadlığa can atan, ruhən möhkəm insana bəraət qazandırır. Monkanın pozğunluğu acgözlük və mənfəət güdmür. Sırf fiziki həzzlə bağlı olan əxlaqsızlıq ona güc verir, həyat fəlsəfəsinə çevrilir. Monka daxilən puç varlıq deyil, böyük ürəyə malik insandır. Rus qəhrəmanının xarakterinin sadalanan keyfiyyətlərindən bir çoxu Fler Telbota da xasdır. M.Sparkın «Qəsdən ləngidilmə» romanının adı çəkilən qəhrəmanı özünəyətərli, cəsur və vicdanlı şəxsiyyət kimi təqdim edilir. O, zəfər çalan, güclü iradəsi sayəsində çətin imtahanlara davam gətirə bilən bir xarakterdir.

M.Paleyin və M.Sparkın dini görüşlərinin tədqiqində paralellərin aparılması maraq doğurur. M.Paleyin «Yevqəşa və Annuşka» povestində nəql edən dil ilə Annuşkanın həyatında dinin hansı yer tutduğu şərh edilir. Rus qəhrəmanının dinə münasibəti çox həssasdır, insafla yaşamaq isə insanların taleyinə görə böyük məsuliyyət və maksimal qüvvə sərf etməyi tələb edir. İnam və mərhəmət insanın mənəvi dəyərlərinin göstəricisidir.

M.Sparkın qəhrəmanları belə düşünmür. Onlar dini etiqaddan çox uzaqdırlar, ümumiyyətlə, dinə daha az ehtiram göstərirlər. M.Spark dinin insanın həyatında tutduğu yeri mənəviyyat və etika problemləri ilə vəhdətdə şərh və təhlil edir. Məhz mənəviyyat sadəlik, təbiilik, mərhəmət və əyilməz ruhun timsalında insanın mahiyyətini müəyyən edir və onun oyanmasına gətirib çıxarır.

«Rus və ingilis yazıçı qadınlarının nəsrində «qadın mövzusu»nun forma və məzmunu» adlanan ikinci fəsil iki bölmədən ibarətdir. **«N.Qorlanova, M.Paley, L.Petruşevskaya və H.Fildinqin bədii aləmində qadın talelərinin (məhəbbət, nikah və ailə mövzusu) şərhı»** adlanan birinci bölmədə ailənin qorunması prinsipləri araşdırılır. Həmin prinsipləri məhəbbətin harmoniyası və disharmoniyası məsələlərini nəzərdən keçirmədən araşdırmaq mümkün deyil. Bu, milli xüsusiyyətlərə bölünmədən bütün qadın nəsrinin əsas birləşdirici amilidir. Rus və ingilis

yazıçı qadınlarının traktovkasında məhəbbət, nikah və ailə mövzusu şəxsiyyətin psixologiyasına daha incə yanaşma, ölçülü-biçili qərarlar, əsərlərin finalında gözlənilməz nəticələr ilə fərqlənir.

Nina Qorlanovanın əxlaqi ideali zəngin mənəvi resurslara malik, rəhmdil, alicənab, ailə ocağının müqəddəsliyi anlamına sadıq olan insandır. Rus qadını ipə-sapa yatan deyil: onun xarakterində həssaslıq və soyuqluq, itaətkarlıq və coşqunluq vəhdət təşkil edir. Yazıçı əsl rus xarakterini tam dolğunluğu, bütün kəskinliyi və anlaşılmazlığı ilə təsvir etməyə çalışmışdır. N.Qorlanova qəhrəmanlarının həyat hekayətinə “çətinliyi dəf etmə tarixçəsi” kimi baxmaq olar. Onlar tabe olmağı bacarırlar, həyatın əziyyətlərinə itaətlə dözürlər, eyni zamanda, həyat, məhəbbət, xeyirxahlıq uğrunda mübarizədən əl çəkmirlər. Hətta ən çətin anlarda xoşbəxtlik və firavanlıq arzusu onları tərk etmir («Məhəbbət necə qurulub?», «Ürəkkeçmə», «Eyvanda günəbaxanlar», «Onda nə vardı ki?», «Şən gölün hekayəti», «Doqquzuncu gün»).

N.Qorlanovanın yaradıcılığı gündəlik həyata, məişət tematikasına olan maraqla seçilir. Məişət materialı üzərində qurulan hekayələrdə qəhrəmanlar müxtəlif həyat şəraitində təsvir edilir və bununla da müəllifə onların xarakterinin dərin qatlarını açmağa imkan verir («Teatr hekayəsi», «İnsana çoxmu şey lazımdır?»). İnsanın gündəlik həyatının əsas tərkib hissəsi məhz məişətdir. Yazıçı qəhrəmanlarının həm sosial, həm də fərdi psixologiyasında disharmoniyamı ustalıqla duyur. N.Qorlanova üçün kiçik və sosial güzəran baxımından gücsüz olan adamlar maraq kəsb edirlər. Onun ideali daxilən bütöv xarakterə malik olan insanlardır.

N.Qorlanova həyat dəyərlərini ana məhəbbəti və ailəcanlıq hissləri ilə imtahana çəkir. O, rus qadını üçün ailə maraqlarının birinci yerdə olmasını xüsusi vurğulayır. Məhəbbət və nikah mövzusuna toxunarkən, yazıçı kamil ailə yaratmaq ideyası irəli sürür. Ailə idilliyasına heç də həmişə nail olmaq mümkün deyil, lakin qadın daim buna can atmalıdır. Sevən ana simasının qarşısında çox şeylər parılısını itirir. Bu yanaşma ilə N.Qorlanova M.Paleyin məhəbbətə, nikaha və ailəyə daha pessimist baxışlarından kəskin surətdə seçilir. M.Paley çox zaman öz qəhrəmanlarını analıq səadətinə yox, intihar ideyasına gətirib çıxarır (konkret şəraitdən asılı olaraq həyata keçirilən, yaxud planlaşdırılan).

N.Qorlanovada ailə həyatı bir-birini əvəz edən saysız-hesabsız kompromis və güzəştlərdən ibarətdir. M.Paleyin hekayə və povestlərinin çoxunda məhəbbət harmoniyasının əks təsiri yoxdur. O, disharmoniyaya keçir və qəhrəmanın qəlbində ömürlük qalır. Xoşbəxt keçmişə qayıdış,

demək olar ki, heç vaxt mümkün deyil. Məhz elə buna görə M.Paleyin əsərlərində qəhrəmanlar bu qədər tez-tez intihar ideyasına qapılırlar. Bu hala N.Qorlanovanın əsərlərində rast gəlinmir. Onun qəhrəmanları son nəfəsədək şər və qaranlıq fikirlərlə mübarizə aparırlar, zorakı ölümü həyati iztirablardan xilas olmaq yolu kimi qətiyyətlə rədd edirlər. N.Qorlanovanın bədii anlamında məhəbbət heç də həmişə layiq olan predmetə qarşı yaranmır, lakin o, insanı dəyişdirir, ucaldır, daha yaxşı, təmiz edir. Qadın yalnız özü ilə harmoniyada olanda həqiqətən xoşbəxtədir («Hər cür narahatlığı olan ev»).

M.Paleyin əksər əsərlərində onun nəsrinin əsasını təşkil edən tənhalıq və inamsızlıq mövzusu ana xətt kimi keçir («Ümidsizlər şöbəsi», «Oyuncaq fabriki», «Xutor», «Lanç», «Xor», «Klemens», «Salamandraya xərac»). Qəhrəmanların xarakteri inandırıcı və psixoloji cəhətdən dərinlən açıılır. Qadın psixologiyası yazıçıya daha yaxındır. M.Paleyin qadın obrazları sosial kataklizmlərə daha dəyanətlidir, dözümlüdür, eyni zamanda, mənəvi axtarışların daşıyıcıları kimi onlar dünyanın faniliyini bütün kəskinliyi ilə hiss edirlər. Yazıcının kişi qəhrəmanları öz düşüncələrindəki daxili entropiyaya gətirib çıxaran əlverişsiz xarici şərait üzündən birtərəfli, məhdud olurlar.

M.Paleyin kişi qəhrəmanları həyati məsələlərdə passiv, lakin düşüncələrində aktiv insanlardır. Yazıcının anlamında ətalət, təşəbbüs göstərməmək, iradəsizlik insanın özünü təsdiq etməsinə mane olur və çatışmazlıq kompleksi yaradır. M.Paleydə xarakterin bu cizgiləri ölümə sinonimlik təşkil edir. Yazıçı, eyni zamanda, sükutu və cəmiyyətdən təcrid olunmanı şəxsiyyətin azad olmasına aparan hal kimi başa düşür. İnsan öz mənəvi mahiyyətini, saflığını yalnız fəaliyyətsizlikdə, solumdan uzaqda qoruya bilər. İstisna deyil ki, tənhalıq, tərki-dünyalıq insanın möhkəmliyini sınağa çəkir, təşəkkül tapmasına gömək edir. İnsanın vücuduna simasızlıq yox, düşüncələr hakim kəsilir. O, öz əzəmətinə və bənzərsizliyini düşüncələrində nümayiş etdirir, səhvlərini açıq etiraf edir. Yazıçı «insan ruhunun yenilməzliyini»¹ məhz bu cür səmimiyyətdə görür.

«Klemens» romanının qəhrəmanları rahat ailə həyatından zövq ala bilmirlər. Ailə səadəti nə Maykın, nə də Klemensin üzünə gülür. Məhəbbət və ailə «Xor» romanının qəhrəmanı Anders van Ridderdeykə kömək etmək

¹ Кучерская М. На необычных держится небо. Интервью с Мариной Палей // Газета «Ведомости», Москва, 2011, 29 апреля, №2843// Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2011/04/29/na_neobychnyh_derzhitsya_nebo

iqtidarında deyil. Mənəvi yaxınlıq, ümumi maraqlar yoxdur. Bu, insanların əhatəsində olan şəxsin tənhalıq faciəsidir. «Küləyin doğulduğu yer» hekayəsinin qəhrəmanı ailə qurmağa qorxur. Hadisələrlə zəngin olmayan hekayə psixoloji etüddür, burada əsas iştirakçı küləkdir. Qəhrəman üçün bütün dünya küləkdə cəmlənib: ümidlər, arzular, şübhələr, qorxular. Onu rahat buraxmayan velosiped sürmək ideyası, küləyə çatmaq arzusu — həyatın ətalətindən qaçmaqdır. Küləyin dinamik obrazı insan ömrünü ifadə edən psixoloji simvoldur. Külək ünsürü insan təbiətinə xasdır. Bu, yorulmazlıq, ram olmayan iradə, ipə-sapa yatmamaq anlamına gəlib çıxır. Külək qüdrətlidir, lakin insanın imkanları da hüdudsuzdur.

Məhəbbət, nikah və ailə mövzusu L.Petruşevskayanın da yaradıcılığının əsasında durur. Yazıçının əksər hekayələrinin qəhrəmanı taleyin bir o qədər də üzünə gülmədiyi «qadın cinsindən olan balaca insandır»¹. O, qadın obrazlarında usanmaq bilməyən məhəbbət axtarıqlarını, ailə sevgisini qabardır. Təhlil edilən hekayələrdə mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı məhz qadınlardır («Orada qaldı», «Ehtiras», «Hekayəçi», «Acı tale», «Bohema», «Manya»).

L.Petruşevskayada məhəbbət faciəli çalarlar alır. Yazıda bu hiss əksər hallarda sezilmir, nakam, qarşılıqsız olur. Məhəbbət özünü bürüzə verəndən sonra zaman, nikah, ailə sınağından keçə bilmir və kədərli sonluqla – tənhalıq, dəlilik, intiharla nəticələnir. Bir çox hekayələrin qəhrəmanlarını təmiz və əbədi məhəbbət hissləri yox, məhəbbətə oxşar hisslər bürüyür. Egoizm, öz maraq və şıltaqlığı, başqalarının hisslərinə qarşı biganəlik yüksək hisslərin təzahür etməsinə mane olur. A.Kuralex L.Petruşevskaya qəhrəmanlarının tənha qalması motivlərini həmin personajların fikirlərini ifrat dərəcədə öz üzərində cəmləşdirmələrində görür. Egoist niyyətli qəhrəmanlar «...başqasının tənhalığında özününkünü görməyi, başqasının ağrısını özününkünə bərabər tutmağı, öz həyatını başqa insanın həyatı ilə birləşdirməyi bacarmırlar...»².

Yazıçı qadın və kişilərdə məhəbbət fenomenini tədqiq edir, məhəbbətin onların tale və psixologiyasına təsirini müəyyən etməyə çalışır. Qadınlarda məhəbbət, onların təbiətindən və sevib-sevilmək tələbatından irəli gələrək, özünü açıq bürüzə verir. Kişi qəhrəmanlarda isə məhəbbət yox, onun imitasiyası müşahidə olunur. «İstifadə etmək onların

¹ Славникова О. Петрушевская и пустота // Вопросы литературы, 2000, №2, с.47-62.

² Куралех А. Быт и бытие в прозе Людмилы Петрушевской // Литературное обозрение, 1993, №5, с.63-67.

mahiyyətinə çevrilir»¹. Qadın qəhrəmanların ürəyinin açıqlığı, etibarlılığı, özlərini məhəbbətin içində əritməsi kişilər tərəfindən lazımi dərəcədə qiymətləndirilmir («Seryoja», «Azadlıq», «Ölməz məhəbbət», «Yıxılmış», «Maya qəbiləsindən olan Maya»).

H.Fildinqin romanları yüksək bədiliyi və psixologizmi ilə seçilir. Dissertasiyada yazıçının üç romanı araşdırılır: «Bricit Consun gündəliyi», «Bricit Cons: ağılın cizgiləri» və «Bricit Cons oğlandan ötrü başını itirib».

Bricit Cons haqqında romanlarda məhəbbət və qadın xoşbəxtliyinin axtarışları ana xəttidir. H.Fildinq qadının psixoloji durumunu göstərir. Həyatın hər bir mərhələsi özü ilə yeni və maraqlı nəşə gətirir. Yaşın üstünlüyü özünü dərk etməkdədir. Əgər qəhrəman cavanlıqda mənəvi boşluğu karyera haqqında fikirlərlə doldurmağa çalışırdısa, ahıl çağında həyata başqa gözlə baxır, onu başqa cür qiymətləndirir. Qazandığı daxili harmoniya həyata sonsuz maraq oyadır, çətin həyat mərhələlərinin öhdəsindən gəlməyə, qarşısına yeni məqsədlər qoymağa və onlara çatmağa kömək edir. Onun qəlbi həyat eşqi və özünə inam, irəliyə getmək istəyi ilə doludur.

«S.Taunsendin «Adrian Moulun gündəlikləri»ndə xarakter problemi» adlanan ikinci bölmədə ingilis yumoristik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən birinin ədəbi irsi təhlil edilir. «On üç yaş doqquz aylıq Adrian Moulun gizli gündəliyi» romanı baş qəhrəman Adrian Moul haqqında silsilə əsərlərə daxil olan ilk yazıdır. Yazıçı diqqəti qəhrəmanının həyatının yeniyetməlik dövründən başlamış yetkinlik çağına qədər müxtəlif mərhələlərində onun psixologiyasının təhlilinə cəlb edir.

İlk əvvəl yazıçının diqqəti yeniyetmənin daxili aləminin açılmasına, böyüməkdə və inkişaf etməkdə olan insanın ətraf mühiti qavramasının özəlliklərinə yönəldilmişdir. S.Taunsend tineycerin psixologiyasını, özündən narazılığının ona əzab verməsini, küsəyənliyini və bədgümanlığını, iztirablarını müfəssəl tədqiq edir. «Adrian Moulun iztirabları»nda yazıçı qəhrəmanın psixologiyasını gənclik dövrünə qədəm qoyduğu illərdə əks etdirir. «Adrian Moul. Dəlisov illər» romanında məhəbbət, sevdidi qıza qayğı göstərməsi Adrianın daxili aləmini bürüzə verir. «Kapuçino illəri»ndə Adrian artıq ailəli adam kimi təqdim edilir. O, oğulları ilə səmimi, etibarlı münasibətlər qurmaqda çətinlik çəkir. «Ruh düşkünlüyü illəri»ndə isə söhbət atıq qırx yaşlı Adrianın taleyindən gedir.

¹ Абашева М. Чистенькая жизнь не помнящих зла // Литературное обозрение, 1992, №5-6, с.9-14.

Adrian haqqında sonuncu romana etiraf, öz həyat yolunun retrospektiv şərhı kimi baxmaq olar. Bu yolda gənclik illərindən yadda qalan təəssüratlar, obrazlar əksini tapıb.

Yekunda aparılmış təhlildən irəli gələn nəticə və ümumiləşdirmələr yer almışdır.

1. Tədqiq edilən yazıçı qadınların nəsr əsərlərinin əsas motivlərinin öyrənilməsi onların yaradıcılıq metodlarının ideya-bədii özəlliklərini meydana çıxarmağa və ədəbiyyat tarixində yerini müəyyən etməyə imkan verib. Tədqiq edilən qadın nəsrində qaldırılan bütün problemlərə mənəviyyat nöqteyi-nəzərindən baxılır. Yazıçılar qəhrəmanlarının daxili simasını həm əxlaqi-etik planda, həm də ictimai-sosial aspektdə əks etdirirlər. Həyatın qaranlıq və sərt tərəflərinin təsvir olunmasına baxmayaraq, qadın nəsrı öz humanist funksiyasını itirmir.

2. Qeyd etmək lazımdır ki, rus və ingilis yazıçı qadınları müəyyən janra ciddi riayət edirlər. Rus yazıçıları əsasən «kiçik nəsr» janrında yazırlar. Hekayə və povestlər məhdud məkanda xarakter yaratmağa və onların həyatından əhvalatlar nəql etməyə imkan verir. Bu əsərlərin fərqli cəhəti tipik olmayan hadisələrin mövzunun ana xəttini təşkil etməsidir. İngilis yazıçıları öz əsərlərini tam başqa janrın qaydalarına müvafiq qururlar. Onlar roman janrında yazıb-yaradırlar.

3. Rus yazıçı qadınlarının yaradıcılığında təhlil üçün seçdiyimiz ingilis söz ustalarının çəkidiyi xüsusi mövzular var. Hər şeydən öncə, bu L.Petruşevskaya və M.Paleyin nəsrində tədqiq edilən fahişəlik mövzudur. Onların nəsrinin xeyli hissəsi gerçəkliyin əsasını təşkil edən zülmətə bürünüb. İngilis yazıçıların əsərlərindən fərqli olaraq, rus yazıçıların yaradıcılığı gündəlik həyata, məişət tematikasına yönələn maraqla seçilir. Bu mövzular adı çəkilən ingilis yazarlarında praktik olaraq yoxdur.

4. Son illər rus yazıçı qadınlarının yaradıcılığında uşaq cinayəti, yeniyetmələrin əxlaqının pozulması mövzusu kəskinlik və aktuallıq kəsb edir. S.Taunsendin yaradıcılığında da yeniyetmələrin mənəvi yoxsulluğunu doğuran bəzi səbəblərə rast gəlmək olar. Lakin L.Petruşevskaya və N.Qorlanovadan fərqli olaraq, onlar real uşaq və yeniyetmə cinayətkarlığı faktları ilə bağlı deyil. S.Taunsendin «Adrian Moulun gizli gündəliyi» romanında baş qəhrəmanın özünü nalayiq aparmasının səbəbləri öləri xarakter daşıyan cavanlıq qiyamı faktı kimi təsvir edilir.

5. M.Paley, N.Qorlanova və L.Petruşevskayanın yaradıcılığında spesifik doğma ev mövzusu təqdim olunub. Onların hər birində bu mövzu fərdi çalarlarla zənginləşir. M.Paleyin «Rəhmət duası» povestində ev «ata-

baba yuvasından» daha çox «sürgün yeri» ¹ kimi göstərilib. N.Qorlanovanın yaradıcılığında göstərilən bu mövzu «Hər cür narahatlığı olan ev» hekayəsində işlənmişdir. M.Paleydə evin ölüb getməsi mövzusu aydın sezilir; N.Qorlanovada çəkilib gedən evdən danışılır, çünki bu hekayədə rənglər hər halda bir qədər yumşaldılmışdır. L.Petruşevskayanın qadın qəhrəmanları üçün isə öz evini qurmaq onlarda özünü aydın bürüzə verən eqoizmə dəlalət edir.

6. Rus yazıçılarının əsərlərində şəhər mövzusuna böyük diqqət ayrılır. Eyni zamanda, M.Spark, S.Taunsend və H.Fildinqin əsərlərində urbanizm motivlərinə rast gəlinmir.

¹ Палей М.А. Отделение пропащих. М.: Московский рабочий, 1991, 224 с.

**Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalə
və tezislərində öz əksini tapmışdır:**

1. Своеобразие подростковой психологии в романе Сью Таунсенд «Тайный дневник Адриана Моула» // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər. Bakı, 2013, №2, s.268-275.
2. Особенности сатиры в романе Мюриэл Спарк «Умышленная задержка» // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (ali məktəblərarası elmi məqalələrin məcmuəsi). Bakı, Mütərcim, 2013, №2, s.100-106.
3. Экзистенциальные мотивы в рассказах Марины Палей и Нины Горлановой // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (ali məktəblərarası elmi məqalələrin məcmuəsi). Bakı, Mütərcim, 2013, №3, s.163-170.
4. Воплощение женских образов в рассказах Нины Горлановой // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. Bakı, 2013, №6, s.225-235.
5. Проблема бездуховности в романе Мюриэл Спарк «Пособники и подстрекатели» // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Pedaqoji Universitet xəbərləri. Bakı, 2013, №3, s.286-289.
6. Проблема трагического в детских рассказах Нины Горлановой // Bakı Slavyan Universitetinin “Elmi əsərlər” jurnalı. Dil və ədəbiyyat seriyası. Bakı, 2013, №2, s.76-83.
7. Петербург в художественной концепции Марины Палей // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, BDU, 2014, №1 (89), s.208-210.
8. Галерея нравственно ущербных героев в романе Мюриэл Спарк «Пир» // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, BDU, 2014, №2 (90), s.202-204.
9. Мозаика женских судеб в повестях Марины Палей // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər. Bakı, 2014, №1, s.258-264.
10. Отношение к природе как мерило нравственности человека в произведениях Марины Палей // Azərbaycan Dillər Universiteti. Dil və ədəbiyyat. Bakı, 2014, №1, s.187-191.
11. Любовь в художественном мире Людмилы Петрушевской // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. Bakı, 2014, №3, s.325-333.

12. Соотношение реального и ирреального в прозе Людмилы Петрушевской // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Pedaqoji Universitet xəbərləri. Bakı, 2014, №2, s.318-323.
13. Трагедия одиночества в романах Марины Палей «Ланч» и «Хор» // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя, 2014, №1, с.5-12.
14. Становление характера героя в «Дневниках Адриана Моула» Сью Таунсенд // Материалы XVIII международной научно-практической конференции «Современная филология: теория и практика». Москва: Науч.-инф. издат. центр «Институт стратегических исследований», (29-30 декабря 2014 г.), с.13-17.
15. Переплетение нравственных и социальных проблем в прозе Марины Палей и Мюриэл Спарк // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам XLIV международной научно-практической конференции. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК», (21 января 2015 г.), №1 (44), с.112-118.
16. Дневниковая форма повествования как средство раскрытия характера в прозе Хелен Филдинг // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам XXXII-XXXIII международной заочной научно-практической конференции. Москва: Изд. «Международный центр науки и образования», 2015, №1-2 (31), с.76-80.
17. Самоотчуждение героев прозы Марины Палей // Harvard Journal of Fundamental and Applied Studies. "Harvard University press". Volume VIII. 2015, №1 (7) (January-June), с.808-814.
18. Идеино-художественные особенности прозы Нины Горлановой и Марины Палей // Научное обозрение: гуманитарные исследования. Педагогика, психология, филология. Саратов, 2015, №4, с.84-87.
19. Проблема духовного обнищания человека в рассказах Людмилы Петрушевской // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri. Ədəbi əlaqələr. Bakı, "Elm və təhsil", 2015, №9, s.133-138.

20. Русская и английская женская проза рубежа XX-XXI веков // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам LIV международной научно-практической конференции. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК», (16 ноября 2015 г.), № 11 (54), с.154-164.
21. Автобиографическая проза Людмилы Петрушевской // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika elmi konfransının materialları. (AMEA-nın 70 illik yubileyinə həsr olunur). II cild. Bakı, 7-8 aprel 2015-ci il, s.92-94.

Ideological and artistic range of “women’s issues” in prose of contemporary Russian and English woman writers

SUMMARY

Dissertation is devoted to the disclosure of the ideological and artistic range of “women’s issues” in the prose of modern Russian and British writers on the material of creativity of Marina Paley, Nina Gorlanova, Ludmila Petrushevskaya, Muriel Spark, Sue Townsend, Helen Fielding.

The thesis consists of an introduction, two chapters, conclusion and the list of references, numbering 204 items.

The introduction deals with the actuality of the topic, object and subject of the work, its aim and the tasks, sources of the research, scientific novelty, theoretical and practical significance as these risen to defence.

The first chapter is entitled “The general trends and artistic originality of modern Russian and English women’s prose. Moral guidance of prose of L.Petrushevskaya, M.Paley and M.Spark”. This chapter is devoted to the analysis of moral problems in the prose of Russian and British writers. Parsed works by penetrating into the deeper layers of the human being, subtly reflect the moral ideal, embodied in the spiritual world of heroes.

The principles of preservation of the family are considered in the second chapter “The form and content of “the women’s issues” in Russian and English prose writers”. The theme of love, marriage and the family in the treatment of N.Gorlanova, M.Paley, L.Petrushevskaya and H.Fielding has a more subtle approach to the analysis of the psychology of the individual, informed decisions, unexpected results in the final products. Also, it raises the problem of the character in “The Diary of Adrian Mole” of S.Townsend. Attention is focused on the analysis of the psychology of the characters at different stages of life – from adolescence to adulthood.

The conclusion includes basic results of research.

Çapa imzalanıb: 11.12.2015.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: *mutarjim@mail.ru*

